

VRG_Folder_0198

ЇОРДАНКА ЧАНГОВА

Средновековни амфори в България

* Отпечатък от Известия на Археологическия институт, XXII, 1959.

IORDANKA ČANGOVA

Amphores du Moyen Age en Bulgarie

Extrait du Bulletin de l'Institut archéologique, XXII, 1959.

София—Sofia

1959

СРЕДНОВЕКОВНИ АМФОРИ В БЪЛГАРИЯ

Йорданка Чангова

Археологическите разкопки, които се проведеха у нас от 1944 г. насам, на средновековни селища дадоха огромен керамичен материал. Вече стана възможно да се направи опит както за типологична, така и за хронологична класификация на средновековната керамика. И макар че изследванията не са довели още до установяването на абсолютна хронология на битовата керамика, все пак керамиката заема вече своето място като датировъчен материал. Не така стои въпросът със средновековните амфори. Като изключим публикуваните напоследък няколко екземпляра, с останалите амфори никой не се е занимавал и те стоят почти забравени във фондовете на нашите музеи, без да могат да послужат за друго освен като експонати. Причините да останат досега неизвестни за науката средновековните амфори от нашите земи се дължат на това, че голяма част от тях са без паспорт, а за останалите имаме много малко данни. Всичко това правеше изследването на амфорите почти невъзможно, преди да се намери надеждно датиран материал. През последните години обаче при разкопаването на средновековни обекти между многобройните късове от битова керамика започнаха да се срещат все по-често цели или натрошени амфори и отделни късове. Така при разкопаването на търговските помещения край южната крепостна стена в Преслав бяха намерени осем амфори и не малък брой фрагменти, и то добре датирани. Такъв материал излезе и при разкопаването на други обекти в Преслав, както и в Плиска, Гиген, Разград, Попина и другаде. Това ме накара още в 1951 г. да започна проучване на средновековните амфори в България, като направя опит за хронологична класификация, разбира се, доколкото материалът позволява.¹ При това през 1951 г. съветският учен А. Л. Якобсон направи сполучлив опит за хронологична класификация на средновековните амфори от северното Причерноморие,² а напоследък бяха издадени амфорите от Истрия³ и от

¹ По-голямата част от материалите, използвани в настоящата работа, се публикуват за пръв път. Тук изказвам сърдечна благодарност на директора на Окр. музей във Варна М. Мирчев, на бившия директор на Окр. музей в Бургас Ив. Гълъбов, на уредниците на археологическите музеи във Варна — Г. Тончева, Силистра — Цв. Хаджидимитрова, Свищов — Д. Митова, Казанлък — Г. Табакова, на уредника в музея за история на София М. Станчева, както и на мл. научен сътрудник Ив. Акрабова и на ст. научен сътрудник Ст. Станчев, които ми предоставиха за издаване притежаваните от тях амфори.

² А. Л. Якобсон. Средневековые амфоры северного Причерноморья. СА, XV, 1951, 325—344.

³ E. m. Kondurachi. Ceramica. Histria, vol. I, 1954, 363—463.

Диногетия.¹ Издаването на амфорите от причерноморските центрове значително улесни работата с амфорите, намерени у нас, особено изследването на ранносредновековните амфори, които са съществували от V до VII в.,² защото значителният брой ранни амфори, които пазят нашите музеи, са или без паспорт, или в най-добрия случай само с указание на местонахождението им. Тези пък, които са добити чрез редовни разкопки, в повечето случаи са от разбъркани пластове, така че нямаме много сигурни данни за датиранието им. И за да ги датираме и поставим в известен хронологичен ред, трябва да си послужим с аналогии от Истрия, гдето те са точно датирани, и от южноруските центрове, гдето са сравнително добре датирани.

*

Най-близка по форма и непосредствен продължител на римските амфори от IV в. е една амфора, която се пази в Археологическия музей в гр. Варна (обр. 1₁), за съжаление без паспорт.³ Тя е от червеникава глина, има цилиндрично тяло, заоблено дъно, високо цилиндрично гърло, което завършва със заоблен навън пръстен и две малки дъговидни дръжки. Цялата амфора от устието до дъното е набраздена с широки заоблени бразди (има дължина 43 см и ширина 18,5 см). По форма тази амфора почти не се различава от късноримската амфора от Мирмекия⁴ III в. — началото на IV в.⁵ Като цяло обаче амфората от Варненския музей е по-стройна. Нейното цилиндрично тяло е по-тясно и по-издължено, а на дъното ѝ липсва заостреното краче, което е характерно за римските амфори.

Съвсем близка до нашата амфора е амфората, намерена в Суджа,⁶ която Якобсон предполага да е съвременна на суджийското съкровище, т. е. от V в.⁷ Тя е единственият и най-близък паралел, който можах да намеря.

Все към ранносредновековните амфори трябва да отнесем и издължените амфори, които имат заострено дъно (обр. 1_{2,3}). Обикновено те са от оранжевочервена глина, на дължина достигат до 50 см. Имат високо, широко отворено гърло, което завършва с издаден, навън заоблен пръстен. Дръжките им са малки, грубо изработени и извити малко дъговидно. Дъното на тези амфори завършва с краче подобно на античните, а тялото им от устието до дъното е покрито с широки заоблени бразди. В същност крачето, с което завършва дъното, заобленият пръстен по края на гърлото и дъговидните дръжки, които започват от средата на гърлото, са трите особености, с които тези амфори се отличават от по-късните.

Като случайни находки такива амфори са намерени на много места у нас.⁸ От редовно проведени разкопки са ни известни само от Гиген. Тук те са били наме-

¹ J. Vagnea. Amforele feudale de la Dinogetia. Studii și cercetări de istorie veche, 3—4, Anul V, 1954, 513—530.

² За амфорите от V—VII в. възприемаме определението на А. Л. Якобсон — ранносредновековни. Ем. Кондураки ги нарича късноримски.

³ Амфората носи инв. № III—334.

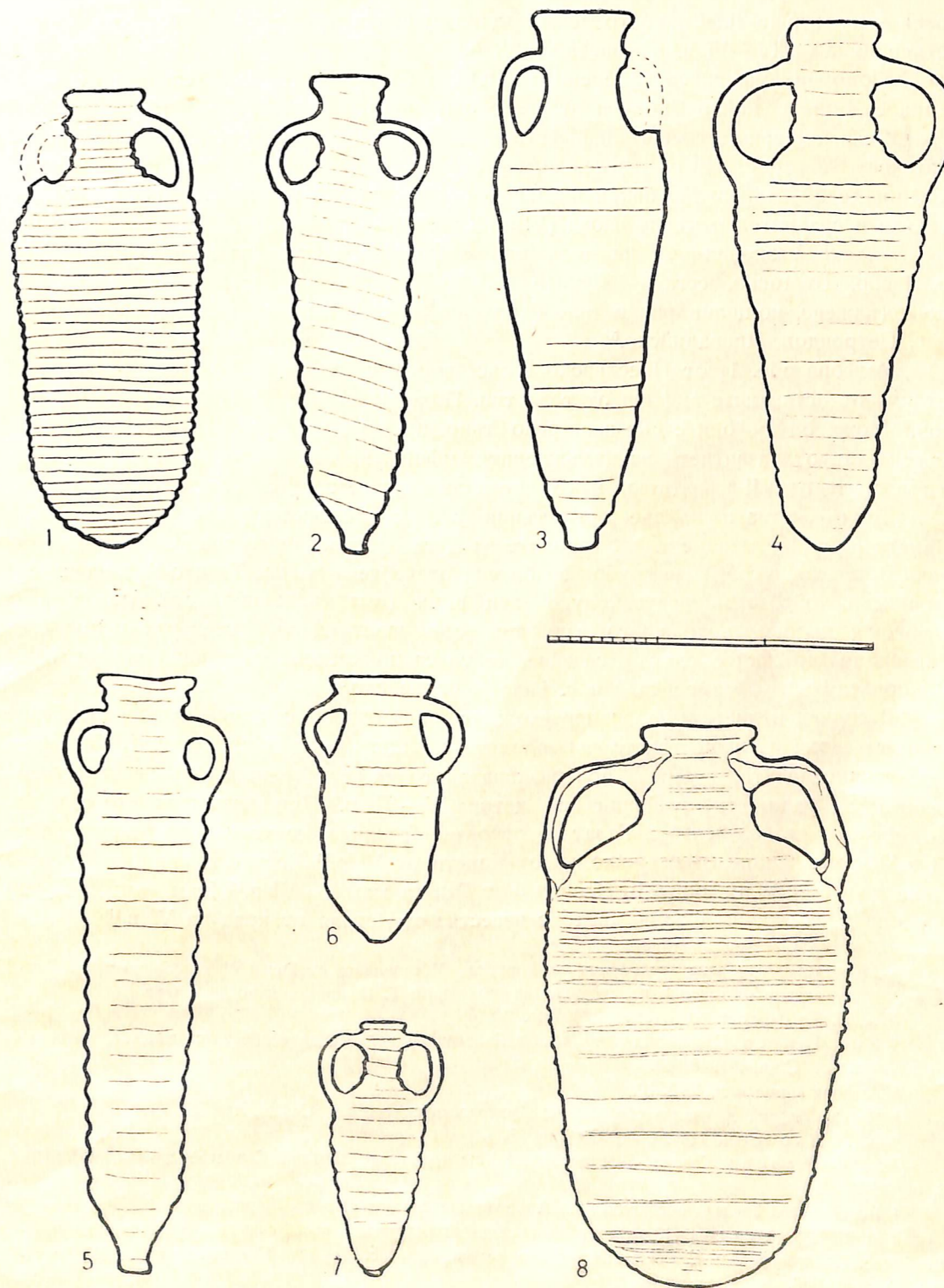
⁴ О. Э. Лонговая. Позднеримская амфора из Мирмекия. СА, VII, 1941, 290.

⁵ С. Н. Ștefan. Dinogetia, I. Dacia, VII—VIII (1937—1940), 1941, 414, обр. 171. Подобна амфора се пази и в сбирките на Окръжния музей в Бургас.

⁶ А. Л. Якобсон. Цит. съч., 326, рис. 12. Амфората се пази в музея в Курск.

⁷ Пак там, 327.

⁸ Амфори от този тип са намерени в Преславско, с. Избул (Коларовградско), Созопол (извадена от морето), Силистра, Долен чифлик (Варненско), Варна.

Обр. 1. Амфори от V—VII в.

1 — от Варна без паспорт; 2, 4 — от Преславско; 3 — от с. Избул (Коларовградско); 5 — от с. Извор (Бургаско); 6 — от с. Попина (Силистренско), разкопки 1954 г.; 7 — от с. Обзор (Бургаско); 8 — с. Салановци (Врачанско)

Fig. 1. Amphore Ve—VIIe siècle

1 — de Varna, de provenance inconnue; 2, 4 — de l'arrondissement de Preslav; 3 — du village Izbul (arrondissement de Kolarovgrad); 5 — du village Izvor (arrondissement de Bourgas); 6 — du village Popina (arrondissement de Silistra), fouilles de 1954; 7 — du village Obzor (arrondissement de Bourgas); 8 — du village Salanovzi (arrondissement de Vratza)

рени в културния пласт, който лежи над разрушения вече храм на Фортуна, заедно с керамика от IV—VI в. и монета от VI в.¹

Подобни амфори са намерени и в Южна Русия. В музея в Херсонес се пази един екземпляр, който Якобсон отнася около същото време (V—VI в.).²

Тези амфори се срещат най-често в нашите черноморски селища и в Северо-източна България, гдето, изглежда, са били много разпространени през V—VI в. Следователно неправилно някои изследвачи у нас ги смятаха за славянски и ги отнасяха в сравнително късна епоха (VIII—X в.).³

Малка разновидност на този тип амфори представлява амфора обр. 1_б от с. Извор, Бургаско, сега в сбирките на Археологическия музей в София.⁴ Тя е с по-издължено, по-цилиндрично тяло (дължина 55 см). Такава амфора е намерена и в с. Петровдол, Провадийско.⁵

Амфора обр. 1_а от Преславско е със заострено дъно, което е единствената ѝ отлика от останалите амфори от този тип. Подобни амфори са намерени и в Херсон.⁶ Може би амфорите със заострено дъно представляват следващия, малко по-късен етап от развитието на издължените амфори, когато крачето изчезва. Защото в амфорите от VII в. нататък, както ще видим, крачета не се срещат.

Друга форма имат две остроудъни ранносредновековни амфори (обр. 1_б, 7). Едната (обр. 1_б) е намерена в изкопите за дига, направени в градището край с. Попина, Силистренско.⁷ Тя е грубо изработена от червена глина. Тялото ѝ прилича на цилиндър, който завършва с конусовиден връх (има дължина 25 см). Амфората е с високо, широко гърло, което завършва със завит навън устен ръб и има две дъговидни дръжки с кръгло сечение, които са прикрепени от страни на гърлото. Подобна амфора е намерена и в с. Галата, Варненско.⁸

В случая и двете амфори произхождат от антични селища, които в особено тежката епоха на нашествията на племената, идващи от север, замират. Това показват паметниците, намерени при разкопаването на тези селища. Ранният културен пласт на „Градището“ в Попина се датира IV—VI в.⁹ При разкопаването пък на тракийското селище край с. Галата е открита базилика, която е била разрушена в VI в.,¹⁰ както и колективна находка от монети от VI в.¹¹ Всичко това ни дава основание да отнесем амфорите от Попина и от Галата към V—VI в.¹² Към тази дата ни навежда и самата им форма, която е известна от Истрия от края на VI в.¹³

¹ Монетата е намерена пред храма на Фортуна. Материалите от Гиген не са обнародвани. Данните ми бяха дадени от главния ръководител на разкопките Т. Иванов, комуто благодаря.

² А. Л. Якобсон. Цит. съч., 328, рис. 25.

³ Кр. Миятев. Славянската керамика в България и нейното значение за славянската археология на Балкана. София, 1948, 43.

⁴ Амфората има инв. № 3510.

⁵ И тази амфора се пази в сбирките на Археологическия музей в София, инв. № 3511.

⁶ А. Л. Якобсон. Цит. съч., 328, рис. 23, 4.

⁷ Ж. Вържарова. Славяно-българското селище край село Попина, Силистренско. София, 1956, 23, обр. 12.

⁸ Тази амфора се пази в сбирките на Археологическия музей в гр. Варна.

⁹ М. И. Артамонов. К вопросу об археологических памятниках славян и праболгар на нижнем Дунае. Предговор към Славяно-българското селище край с. Попина, Силистренско“ от Ж. Вържарова. София, 1956.

¹⁰ М. Мирчев. Разкопки на тракийското селище край с. Галата. ИВАД в Сталин, IX, София, 21.

¹¹ Пак там, 11.

¹² Ж. Вържарова отнася амфората от Попина към IV в. само по голямото ѝ сходство с херсонските амфори от III—IV в. Вж. цит. съч., 22—23.

¹³ Ем. Кондугасхи. Цит. съч., fig. 379 а.

Другата амфора (обр. 1_а, 2) от Обзор (Гъозекен), Бургаско, е намерена случайно край крепостната стена на старото селище.¹ Тя е от червеникава глина и с малки размери (дължина 23 см). По форма амфората напомня на вретено — към дъното изведнъж силно се стеснява и завършва с едва забележима пъпка. Тя има тясно и високо гърло и две дъговидни дръжки с изпъкнал ръб, който върви по дължина. Дръжките са небрежно изработени, груби и сякаш са чужди на амфо-

Обр. 2. Амфора от с. Обзор (Поморийско)
Fig. 2. Amphore du village Obzor (arrondissement de Bourgas)

Обр. 3. Амфора от Варна
Fig. 3. Amphore de Varna, de provenance inconnue

рата. Широки, заоблени бразди покриват изцяло тялото ѝ. Отвътре по стените на амфората личи много ясно лентъчната техника на изработка.

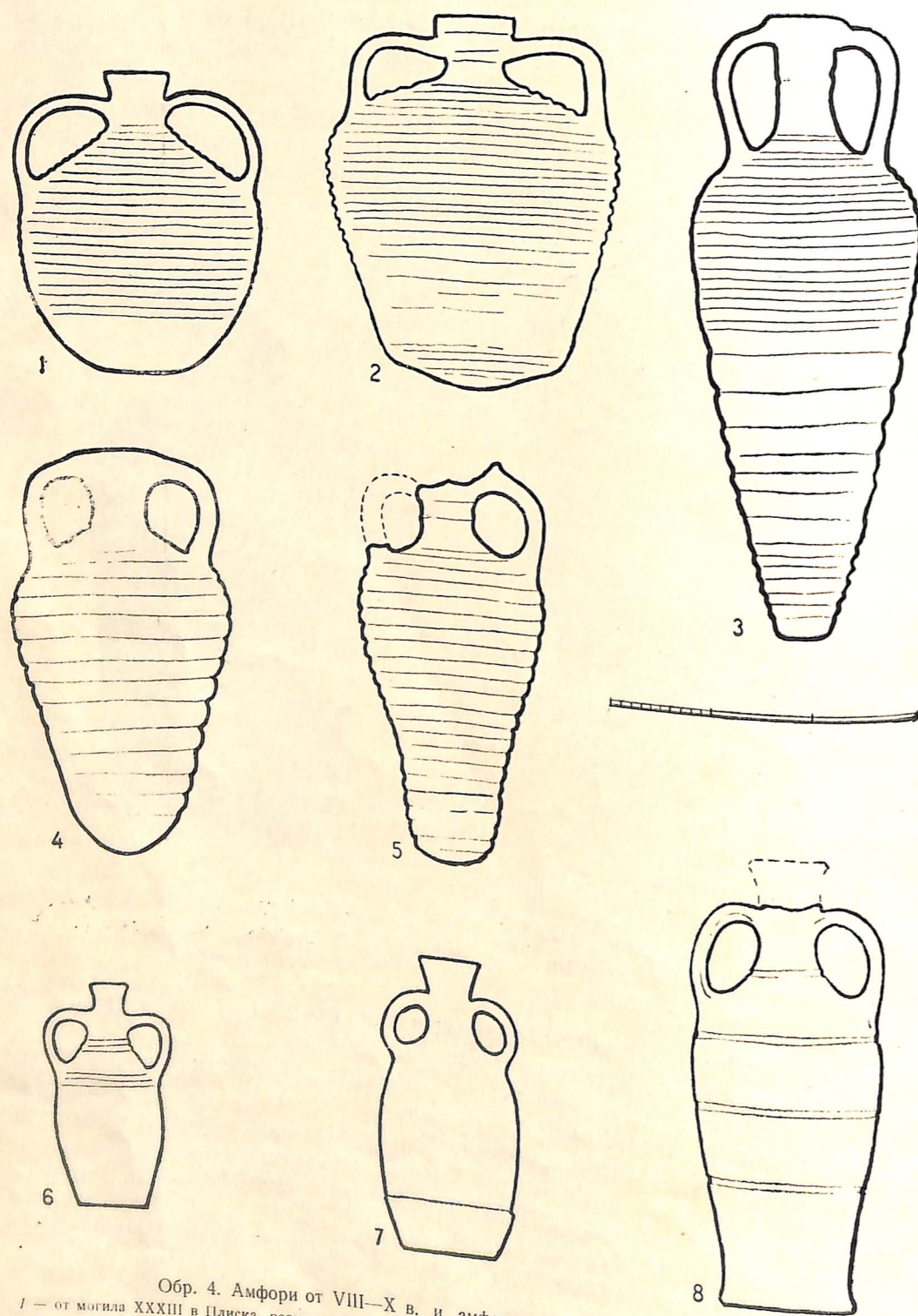
Хвърлим ли поглед върху най-късните паметници, произхождащи от Обзор, макар те и случайно да са намерени, ще видим, че са все от V—VI в. Следователно това селище е споделило съдбата на Истрия, Попина и други, т. е. животът в него е прекъснат вероятно около VII в. Това ни води до заключението, че и въпросната амфора, която не може да бъде по-ранна от V в., е от V—VI в. Датировката се потвърждава и от успоредиците, които намираме.

Близи до амфората от Обзор са амфорите от Истрия,² открити в двата последни пласта от късноримската епоха, които се отнасят между 570—610 г.³ Амфо-

¹ Амфората е намерена случайно от един жител на селото и се пази в сбирките на Археологическия музей в София (инв. № 3961).

² Ем. Кондугасхи. Цит. съч., 457, fig. 380.

³ Пак там, 455.

Обр. 4. Амфори от VIII—X в. и амфоровидни стомни от VIII—XI в.
 1 — от могила XXXIII в Плиска, разкопки 1934 г.; 2 — от с. Попина (Силистренско), разкопки 1954 г.; 3, 4, 5, 8 — от търговските помещения в Преслав, разкопки 1953, 1955 г.; 6, 7 — от Плиска
 Fig. 4. Amphores VIIIe—IXe siècle et cruches amphoriques du VIIIe—XIe siècle
 1 — du tumulus XXXIII Pliska, fouilles 1934; 2 — du village Popina (arrondissement de Silistra), fouilles 1954; 3, 4, 5, 8 — d'établissements de commerce de Preslav, fouilles 1953, 1955; 6, 7 — de Pliska

рата от Обзор намира аналогия и в една амфора от ранносредновековния некропол, разположен наблизо до Агойския аул на кавказкия бряг на Черно море, която се датира също VI—VII в.¹

За да завършим ранносредновековните амфори, трябва да прибавим и един друг тип амфори, които имат по-тежки пропорции (обр. 1, 3). Те се явяват като продължение на облодънните амфори от V в.² и в същото време като връзка в по-нататъшното развитие на тази форма през средновековието. Тялото на тези амфори е по-широко, дъното заоблено, гърлото по-ниско и широко, а дръжките им се спускат почти перпендикулярно към него. Съществен детайл в обработката на повърхността са и тесните бразди, които покриват плещите и дъното им и които като широки ленти опасват средата на тялото. Такива амфори са намерени у нас на няколко места.³

Точни аналогии намираме и по северното Причерноморие. Една такава амфора е открита при разкопаването на Херсон заедно с керамика от V—VI в. и монети от Зенон и Юстиниан.⁴ Якобсон отбелязва, че този тип амфори са били широко употребявани по северното Причерноморие през VI в.⁵

Успоредно намираме и в Румъния. В Сучидава (Челей) в тази част на крепостта, която е била обитавана от византийски войници, е намерена една амфора също от VI в.⁶

Разгледаните от нас ранносредновековни амфори могат да се включат в две главни групи — амфори с издължено тяло и заострено дъно и облодънни. В същност тези са двете основни форми, които с по-малки или по-големи изменения доживяват до късно (IX—X в., дори до XIII в.).⁷

*

Особено място всред средновековните амфори, и то в епохата VIII—IX в., заема амфората от могила XXXIII от Плиска (обр. 4₁).⁸ Тя се отличава както от ранносредновековните амфори, които са ни известни от нашите земи, така и от по-късните със своеобразната си форма. Тя има напълно сферично тяло, високо тясно цилиндрично устие и две дъговидни дръжки, които излизат от средата на гърлото и се спускат към рамото. Покрита е с тесни закръглени бразди (има височина 30,5 см, максимална ширина 25,5 см).

От насипа на същата могила произхожда и горна част (устие с част от дръжките и плещите) от друга подобна амфора.⁹ Като вземем пред вид, че тези амфори са намерени с керамика от VIII—IX в.,¹⁰ трябва да датираме амфорите към VIII—IX в. Първообразът им обаче трябва да търсим още в VI в.¹¹

¹ А. Миллер. Разведки на Черноморском побережья Кавказа в 1907. ИАК, вып. 33, 89, рис. 198; А. Л. Якобсон. Цит. съч., 328, рис. 2_в и 330.

² Вж. обр. 1₁.

³ Амфори от този тип са намерени в Кула, с. Салановци, Врачанско, и с. Царевец, Търновско (няколко екземпляра заедно). Един екземпляр без паспорт има и в Археологическия музей във Варна (инв. № III—346).

⁴ А. Л. Якобсон. Разкопки средневековых слоев Херсонеса. КСИИМК, XXXV, 1950, 108 и 110, рис. 34₁.

⁵ А. Л. Якобсон. Средневековые амфоры северного Причерноморья. СА, XV, 1951, 330.

⁶ D. Tudor. Sucidava, II. Dacia, VII—VIII (1937—1940), 1941, 383, fig. 15, e.

⁷ Същото отбелязва и А. Л. Якобсон за ранносредновековните амфори от северното Причерноморие. (А. Якобсон. Цит. съч., 326).

⁸ Ст. Станчев. Керамиката от Голямата могила в Плиска. РП, III, София, 1949, 231, обр. 2₁₀; С. Георгиева. Разкопки на могили XXXIII и XXXII в Плиска, ИАИ, XX, 1955, 26, обр. 21.

⁹ С. Георгиева. Цит. съч., 18, обр. 12, 13.

¹⁰ Ст. Станчев. Цит. съч., 233.

¹¹ Вж. Е. Kondurachi. Цит. съч., 457, fig. 382. В Истрия е намерена амфора, която в дръжките, устието и сферичното си тяло напоява много на нашата. Тя обаче е с плоско дъно.

32 Известия на Археологическия институт, кн. XXII

Най-разпространени и характерни за IX—X в. са амфорите, показани на обр. 4, 5. Те имат късо набито тяло, широка горна част и заоблено дъно. Източени са от розова или жълтеникава глина. Понякога отгоре са покрити с тънък пласт от бяла ангоба. Почти цялото им тяло или по-голямата част от него е набраздена с дълбоко врязани хоризонтални бразди. При тези амфори най-добре личи свързването на дъното с горната част. Това показва, че амфорите от този тип са се изработвали на две отделни части, които после са били съединявани.

27.10.74

This fig →
fig. 5, 5-6,
in our
BULGARIAN
fig. file.
with Bass
(Sung 1973,
D.)

Обр. 5. Амфора от Свищов, IX—X в.
Fig. 5. Amphore de Svichtov, IXe—Xe siècle

Обр. 6. Амфора от Созопол, IX—X в.
Fig. 6. Amphore de Sozopol, IXe—Xe siècle

В дръжките и устието тези амфори показват известни различия. Амфората от Свищов (обр. 5) има съвсем ниско гърло и две масивни дъговидни дръжки с кръгло сечение, издигнати над устието. Същото устие и дръжки имат и амфорите, намерени в развалините на Дръстър (Силистра),¹ както и амфората, извадена от морето при с. Кранево, Варненско.² Най-голям брой такива амфори са открити в дворците, построени от Василий I в квартала на Манганите в Цариград.³ Тази форма е била господстваща през IX—X в. във Византия.⁴ Такива амфори са намерени и в Киев.⁵

¹ В музея в Силистра се пазят две цели амфори (инв. № 214, 215) и части от други три (инв. № 491, 492, 493).
² Тази амфора се намира в Археологическия музей в гр. Варна (инв. № IV, 610).
³ R. Demangel et E. Mamboury. Le quartier des Manganes et la première région de Constantinople. Paris, 1939, 149.
⁴ А. Л. Якобсон. Цит. съч., 335.
⁵ История культуры древней Руси. I. М.—Л., 1948, 271, рис. 171.

Амфорите от втория вариант имат малко по-високо гърло и две масивни хоризонтални дръжки с надлъжен жлеб (обр. 4₂). Дръжките са леко извити и започват малко по-долу от устието. Такива амфори (било цели екземпляри, или отделни фрагменти) са намерени при разкопаването на редица средновековни селища у нас: с. Попина (Силистренско),¹ Плиска², Цар Асен (Силистренско),³ Преслав⁴ и Варна,⁵ и то все в пласт от IX—X в.

Амфори от този тип ни са известни и от други селища около Черноморието: Херсон,⁶ Саркел⁷ и Диногения.⁸ От Херсон те са добре датирани с монети от IX—X в.; в Саркел се намират изключително в долния слой, който може да се датира не по-късно от X в.⁹ В Диногения са също открити в най-ранните пластове на феодалното поселение от X—XI в.¹⁰

Едновременно с тези къси и набити амфори са съществували и други амфори, които имат по-издължено, леко крушообразно тяло, тясно гърло и две плоски дръжки, които почти перпендикулярно се долепват към горната част на гърлото (обр. 6).¹¹ Повърхността им е набраздена. Подобни амфори са известни от Тиритаки,¹² Саркел¹³ и Херсон¹⁴ все от IX—X в. Много близка по форма е и амфората с надпис, която е намерена в Гнездово¹⁵ и се датира от началото на X в.

В течение на X в. тази форма претърпява известни изменения. Тялото на амфората все повече се стеснява към дъното и през втората половина на X в. амфорите добиват напълно крушообразна форма.

Известни изменения претърпяват гърлото и дръжките. В един случай гърлото става по-тясно и се издължава, а дръжките по-дебели и масивни (обр. 4₃). В друг случай се запазва плоската дръжка, но устието става по-широко и фуниеобразно (обр. 4₄). Обаче при всички амфори дръжките започват почти от устния ръб. Глината, от която са направени, е розова или червена, примесена с по-едри зрънца кварц или охра с розов оттенък, примесени със слюда. Размерите им са различни (на дължина достигат до 42 см и максимална ширина до 24 см).

Този тип амфори са известни засега само от Преслав. В Преслав бяха намерени в търговските помещения край южната крепостна стена сред многобройната керамика от X—XI в., монети от X в. и оловени печати от първата половина на

¹ Ж. Вържарова. Цит. съч., 21, обр. 12, а.

² Ст. Михайлов. Археологически материали от Плиска. ИАИ, XX, 1955, 93, обр. 36; Ст. Станчев е намерил части от такива амфори, които още не са обнародвани.

³ Амфората се пази в Окръжния музей в Русе.

⁴ В. Иванова. Южната порта на Вътрешния град в Преслав, в този том на ИАИ. Амфората се пази в Археологическия музей в София.

⁵ Амфората е намерена при копане на изкопите за основи на новостроящата се сграда на ул. „Цар Крум“ срещу „Римската кула“ във Варна и се пази в музея на същия град, инв. № IV, 609.

⁶ А. Л. Якобсон. Средновековный Херсонес (XII—XIV в.). МИА, СССР, 17, 1950, 155, рис. 91.

⁷ М. И. Артамонов. Белая Вежа. СА, XVI, 1952, 68, рис. 19.

⁸ J. Вагнеа. Цит. съч., 515, fig. 11.

⁹ А. Л. Якобсон. Средновековные амфоры северного Причерноморья. СА, XV, 1951, 335.

¹⁰ Вагнеа. Цит. съч., 528.

¹¹ Амфората е намерена в Созопол и се пази в Археологическия музей в Бургас (инв. № 506).

¹² А. Л. Якобсон. Цит. съч., 322, рис. 5, а.

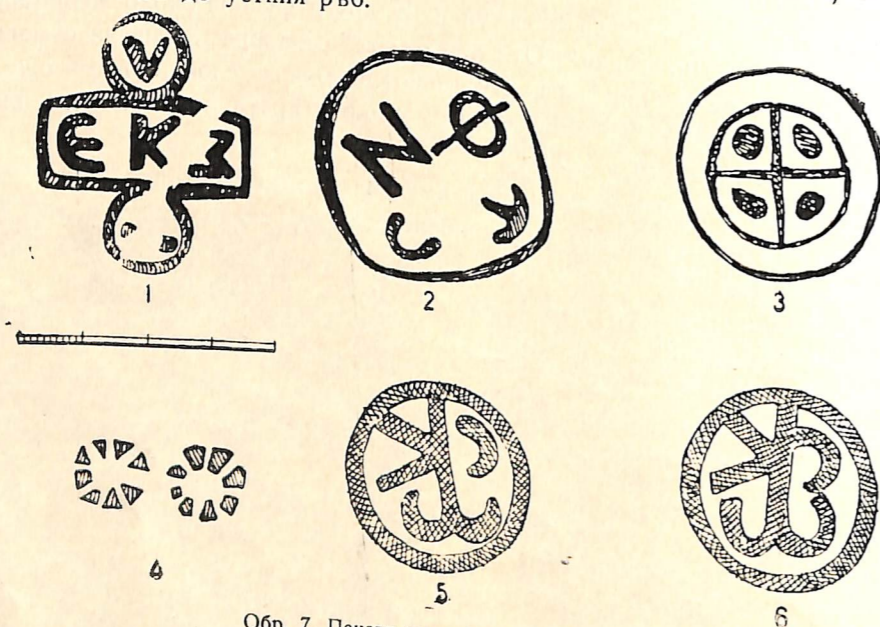
¹³ Пак там, 332, рис. 5, б.

¹⁴ А. Л. Якобсон. Средновековный Херсонес (XII—XIV вв.). МИА, СССР, 17, 1950, 106, рис. 60.

¹⁵ Д. А. Авдусин. Раскопки в Гнездове. КСИИМК, XXXVII, 1951, 78, рис. 36, а.

XI в.¹ Подобни амфори са открити масово в Херсон, гдето са добре датирани с монети от Василий I и Василий II.²

Освен крушообразните амфори през X—XI в. са съществували и други амфори, които имат заострено дъно (обр. 4₃). Те са по-късно развитие на ранносредновековните остродънни амфори от V—VI в., като са загубили крачето на ранните амфори и обляя пръстен около устието, а дръжките им са станали по-плоски, по-широки и се долепват почти до устния ръб.

Обр. 7. Печати на амфори от IX—XI в.
1—3 — от Силистра; 4 — от Преслав; 5—6 — от Свищов
Fig. 7. Estampilles d'amphores du IXe—XIe siècle
1—3 — de Silistra; 4 — de Preslav; 5—6 — de Svichtov

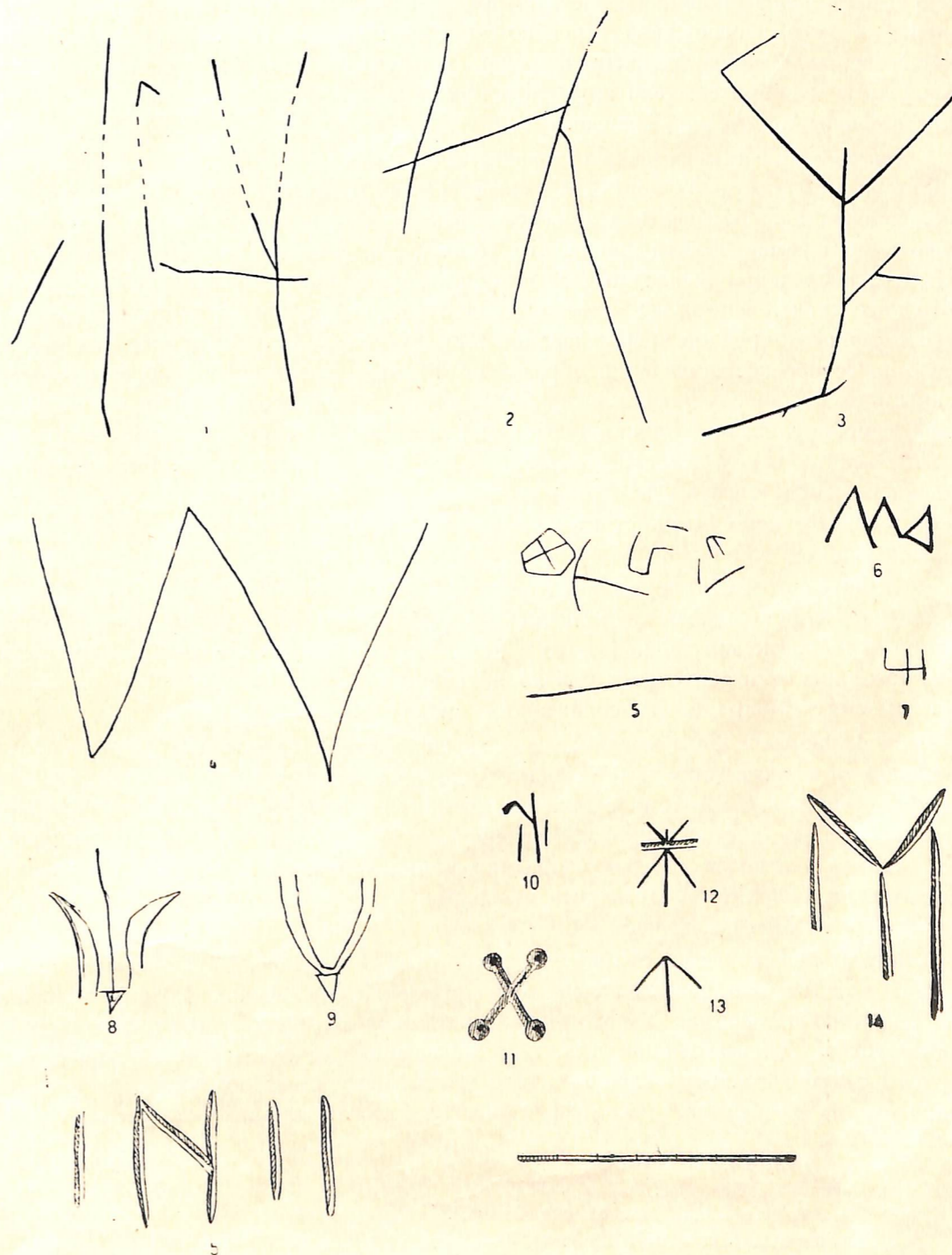
Амфорите от този тип са от розова или червена глина (на дължина достигат до 61 см). Те имат тясно и високо гърло и две плоски дръжки, които се долепват до гърлото малко по-долу от устния ръб.³

Когато разглеждаме амфорите от IX—XI в., не можем да не се спрем и на тази тяхна специфична особеност, която отбелязва и Якобсон за амфорите от IX—X в от северното Причерноморие,⁴ а именно печатите (обр. 7). Тях намираме обикновено върху плещите или дръжките на амфорите. Тази особеност имат не само някои от средновековните амфори, намерени у нас, но изобщо амфорите от IX—XI в., произхождащи от земите около черноморското крайбрежие: Южна Русия, Румъния и Византия.⁵ Върху някои от амфорите се срещат във вид на графити и отделни букви, монограми, знаци и неясни начертания (обр. 8₁₋₁₁).

¹ И. Чангова. Търговските помещения край южната крепостна стена в Преслав. ИАИ, XXI, 1957, 279, табл. VII_{2,3} и 263.
² А. Л. Якобсон. Средновековные амфоры северного Причерноморья. СА, XV, 1951, 333, рис. 6₂₄; 335.

³ Тези амфори са намерени с монети от X в. от Константин VII и Й. Цимисхи и оловени печати от XI в. Вж. И. Чангова. Цит. съч., 279, табл. VII₁ и 263.
⁴ А. Л. Якобсон. Цит. съч., 336.

⁵ Най-голям брой амфорни печати са намерени във Византия. Вж. R. Demangel et E. Mamboury. Цит. съч., 150, fig. 200 и 151, fig. 201.

Обр. 8. Графити на амфори от IX—XI в.

1, 7, 11, 14, 15 — от Преслав; 2—6 — от Силистра; 8—10, 12, 13 — от Плиска

Fig. 8. Graffiti d'amphores du IXe—XIe siècle

1, 7, 11, 14, 15 — de Preslav; 2—6 de Silistra; 8—10, 12, 13 — de Pilska

Без съмнение амфорните печати представляват занаятчийската марка.¹ В графитите обаче би могло да се търси по-скоро знак на собственост, отколкото занаятчийска марка. Върху плещите на една амфора от Преслав е надраскано дори цялото име на притежателя й.² Цялото име на притежателя е написано и върху една амфорна дръжка от Плиска.³

Някои от знаците графити се срещат върху амфори от Диногечия (обр. 8₆, 8₈, 11).⁴ Дори знакът, показан на обр. 8₈, се среща не само в Румъния, но и в Русия. Той е съвсем близък до известния княжески знак на Рюриковичите.⁵ Върху други пък амфори намираме византийски печати (обр. 7₁, 2, 4—6).⁶ Явно амфорите с византийски печати са дошли у нас по търговски път, и то по-скоро като амбалаж, отколкото като стока. Защото не може да се допусне, че при високото развито грънчарство в нашите средновековни селища през IX—XI в., като например в Преслав, гдето са се произвеждали разнообразни по форма, с различен обем и техника глинени съдове, да не са се произвеждали и амфори. И еднаквите форми са може би белег само на еднакви традиции и връзки в културата на земите около Черноморието. Следователно малко неоснователно е да се търси производственият център на средновековните амфори само във Византия или Южна Русия и присъствието им да се обяснява само с импорт от тези две места, както смята Барнеа за амфорите от Диногечия.⁷

Значително място всред амфорите от X—XI в. заемат и амфорите с плоско дъно, т. е. амфоровидните стомни (обр. 4₆, 7₈).⁸ Срещаме ги често при разкопаването на средновековни селища, и то в не малко количество. По своята форма тези амфоровидни стомни са съвсем близко до стомните с плоски дръжки и издължено тяло, а двете им дръжки ги сближават с амфорите.

Като най-ранни биха могли да се посочат двете амфоровидни стомни, произхождащи от Плиска (обр. 4₆, 7).⁹ Едната (обр. 4₆) е от сива глина (височина 24 см, диаметър на търбуха 13 см) с крушообразно тяло, значително издуто по средата. Дръжките й са доста големи за размерите, а гърлото й е късо и цилиндрично. Украсена е с два пояса по три успоредни врязани линии, които минават по плещите и основата на гърлото. В дръжките и гърлото тя е напълно еднаква с амфората от могила XXXIII от Плиска.¹⁰

Друга амфоровидна стомна (обр. 4₇) е от сива глина и отвън украсена с мрежа от излъскани по механичен начин ромбове (има височина 30 см). Тялото й има цилиндрична форма; дъното е плоско, а гърлото тясно и завършва с фуниевидно устие. Две дъговидни дръжки с елипсовидно сечение свързват средата на гърлото с раменете. По масивното тяло и техниката на изработката тази амфоровидна стомна трябва да се свърже с прабългарската керамика от могила XXXIII

¹ А. Л. Якобсон. Цит. съч., 336.

² Й. Чангова. Цит. съч., 253, обр. 32.

³ Ст. Михайлов. Цит. съч., 81, обр. 28 и 29.

⁴ J. Вагнеа. Цит. съч., 517, fig. 25 и 526, fig. 57.

⁵ Б. А. Рыбаков. Знаки собственности в княжеском хозяйстве Киевской Руси X—XII вв. СА, VI, 1940, 237, 26.

⁶ R. Demangel et E. Mamboury. Цит. съч., 150, fig. 200 и 151, fig. 201 и 49-57.

⁷ J. Вагнеа. Цит. съч., 529.

⁸ А. Якобсон и Барнеа наричат тези амфоровидни съдове стомни.

⁹ Тези амфоровидни стомни се пазят в Археологическия музей в София, инв. № 3222 и 3221.

¹⁰ Амфората от могила XXXIII от Плиска датираме VIII—IX в.

от Плиска, която се датира VIII—IX в.,¹ и с керамиката от некропола в Нови пазар, която е от VIII в.²

Аналогични амфоровидни стомни са намерени и в Румъния и се датират пак в IX в.³ В музея в Букурещ се пази един екземпляр, произхождащ от Плиска.⁴

През X в. тези амфоровидни стомни продължават. Дори стават заедно със стомните едни от характерните съдове за това време. Те запазват почти същата си форма с тази разлика, че тялото им постепенно се стеснява към дъното и стават по-стройни. Същественото, което ги отличава от разглежданите амфоровидни стомни, е техниката на изработката им. През X в. те са източени от червена, розова и по-рядко от оранжевочервена глина. По-голямата част от тях са покрити с глазура (обр. 4₈). Сиви амфоровидни стомни през това време почти не се срещат, както изобщо по-рядко започва да се среща сивочерната керамика. Такива амфоровидни стомни са намерени в голям брой в Преслав с монети и други материали от X в.⁵ Известни са и от Плиска,⁶ Попина,⁷ Разград⁸ и други средновековни селища също с материали от IX—XI в. Точни аналогии намираме и в Южна Русия⁹ и Румъния.¹⁰ Тази форма се среща до късно (XII в.), но вече като преживелица. Амфоровидната стомна от с. Енина, Казанлъшко (обр. 9), която съдържа медни монети от XII в.,¹¹ е запазила старата форма, но техниката на изработката й е характерна вече за домашната керамика от XII—XIII в. Тя е от червена глина, има добре изпечени тънки стени, а отвън е украсена с излъскани по механичен начин ивици.

Някои от амфоровидните стомни имат знаци по дъната си, а други имат врязани знаци по плещите или гърлото (обр. 8₁₂—15).

* * *

Когато разглеждахме амфорите от IX—X в., видяхме, че издължените амфори със заоблено дъно претърпяват известни изменения, засягащи главно долната част на тялото, което се стеснява. И през втората половина на X в. — началото на XI в. амфорите добиват напълно крушообразна форма. Тази форма се запазва през целия XI в., като съществено обаче се изменят гърлото и дръжките. Гърлото се стеснява и издължава, а устието леко се разширява и завършва с плосък, широк пръстен. Понякога този пръстен е малко заоблен. Дръжките на амфорите стават плоски и широки, издигат се над устието и после изведнъж се спускат перпендикулярно към плещите.¹² Части от такива амфори са намерени в Плиска (обр. 10).¹³

¹ Ст. Станчев. Цит. съч., 223.

² С. Р. Станчев. Новый памятник ранней болгарской культуры. СА, XXVII, 1957, 124.

³ D. Tudor. Vase „Protobulgare“ descoperite în Oltenia. Studii și cercetări de istorie veche, II, anul I, 1950, 139 сл.

⁴ Пак там, 148, fig. 6.

⁵ Й. Чангова. Цит. съч., 282, табл. X.

⁶ Ст. Михайлов. Разкопки в Плиска през 1945—1947 г. РП, III, 1949, 215, обр. 43.

⁷ Ж. Вържарова. Цит. съч., 20, обр. 116; 22, обр. 31.

⁸ Материалите от разкопките в Разград ще бъдат обнародвани от С. Георгиева.

⁹ А. Л. Якобсон. Цит. съч., 339, рис. 103а.

¹⁰ D. Tudor. Цит. съч., 140, fig. 1a, b; 145, fig. 4.

¹¹ Т. Герасимов. Колективни находки на монети през 1951, 1952, 1953 и 1954 г. ИАИ, XX, 1955, 603.

¹² Такова изменение отбелязва и А. Л. Якобсон за амфорите от северното Причерноморие. Вж. А. Л. Якобсон. Цит. съч., 338.

¹³ Абоба—Плиска, Альбом, табл. LXIIa.

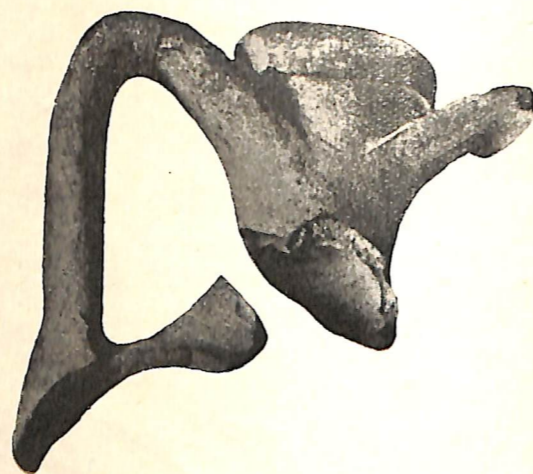
и Силистра.¹ Известни са и от Диногечия, гдето се датират от първата половина на XI в.² Фрагменти от този тип амфори се срещат обикновено в славянския пласт на Саркел от X—XI в.,³ както и в Поднепровието.⁴ Най-много такива амфори са намерени в Цариград при разкопките на дворците в квартала на Манганите и се датират към X—XI в.⁵ Разпространение са имали обаче главно в XI в.⁶

Обр. 9. Амфоровидна стомна от с. Енина (Казанлъшко), XII в.

Fig. 9. Cruche en forme d'amphore du village Enina (arrondissement de Kazanlak), XIIe siècle

Съвсем близки до тези амфори са две амфори, извадени от морето при Созопол (обр. 11)⁷ — източени от розова глина. Те са набраздени със съвсем тесни и леки бразди и имат още по-тясно и високо гърло, а грубите им дръжки, които са с елипсовидно сечение, започват под устието, високо се издигат над него и после перпендикулярно се спускат към плещите. Най-голям брой такива амфори са намерени в горелите земянки в Диногечия и се датират от втората половина на

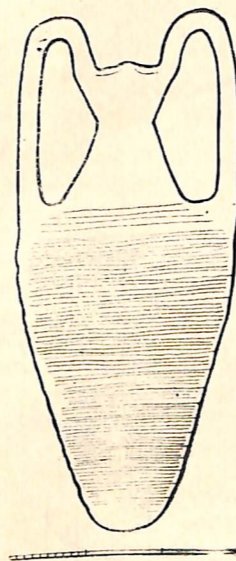
Обр. 10. Част от амфора от Плиска, XI—XII в. (по Шкорпил)

Fig. 10. Fragment d'amphore de Pliska, XIe—XIIe siècle (d'après Škorpil.)

¹ Абоба—Плиска, 305. При прокопаването на канал в центъра на града през 1956 г. е намерена още една част от този тип амфори — дръжките ѝ са широки 6 см. Инв. № 1136.
² J. Вагнеа. Цит. съч., 520.
³ А. Л. Якобсон. Цит. съч., 339, рис. 10₃₄ и 339.
⁴ История культуры древней Руси, I. М.—Л., 1948, 141, рис. 97₂.
⁵ R. Demangel et E. Mamboury. Цит. съч., 147, fig. 197 и 149, fig. 199.
⁶ А. Л. Якобсон. Цит. съч., 340.
⁷ Амфората е дълга 63 см, максимална ширина 30 см. Пази се в Археологическия музей в Бургас под инв. № 1999.

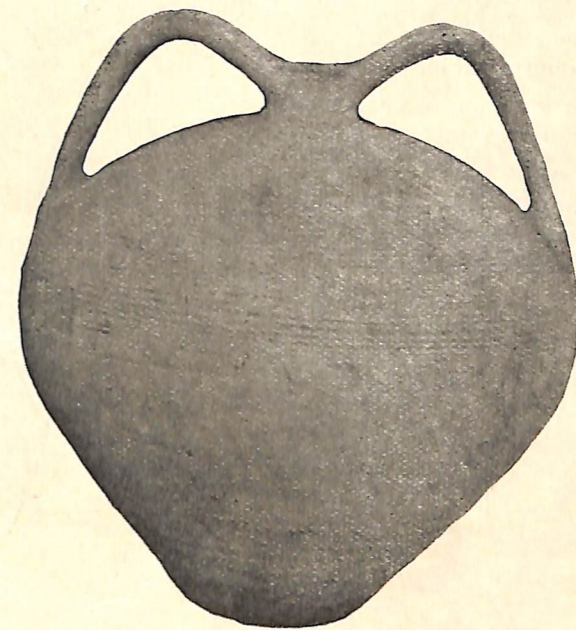
Бургас под инв. № 1999. Пази се в Археологическия музей в

XI в.¹ Известни са и от Южна Русия,² гдето се срещат с друг тип амфори пак от XI—XII в. И макар да нямаме преки данни за датирането, това, че те се срещат на други места около Черноморието само в XI—XII в. и че досега у нас не са намерени с материали от X в., както и с по-късни материали, например от XIII в., ни дава основание да приемем като възможна датировка XI—XII в. Изглежда, че тези амфори представляват крайното развитие на средновековните крушообразни амфори.

Обр. 11. Амфора от Созопол, XI—XII в.

Fig. 11. Amphore de Sozopol, XIe—XIIe siècle

Обр. 12. Амфора от Несебър, XII—XIII в.

Fig. 12. Amphore de Nesebar, XIIe—XIIIe siècle

Неприемливо е за нас мнението на А. Л. Якобсон, който смята, че крушообразните амфори с плоски дръжки (показани на обр. 10) са междинен тип и че на основание на тази форма е била изработена друга, по-устойчива — амфорите с големи размери и силно издуто тяло³ като амфорите от Несебър (обр. 12). Ние смятаме, че амфорите с големи размери и издуто тяло, които се срещат в горните пластове на Херсон, Ески-Кермен и Саркел и се датират в границите на XII—XIII в., отчасти XIV в.,⁴ по форма са по-близки до амфорите от X в. с ниско набито тяло, със съвсем ниско гърло и дъговидни дръжки, издигнати над устието,⁵ отколкото до издължените крушообразни амфори. Това се отнася и за амфорите, открити в църквата Пантократор в Несебър (обр. 12),⁶ които са напълно подобни

¹ J. Вагнеа. Цит. съч., 520, fig. 3₂ и 519.

² А. Л. Якобсон. Цит. съч., 339, рис. 10₃₆.

³ Пак там, 340, 341, рис. 11₃₇, 38, 39.

⁴ Пак там, 340.

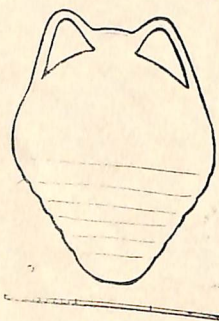
⁵ Вж. обр. 5.

⁶ Амфорите са открити в скривалището на тавана на църквата Пантократор, която се датира от началото на XIV в. Вж. Н. Мавродинов. Еднокорабната и кръстовидната църква. София, 1931, 98. Сега амфорите се намират в Археологическия музей в гр. Варна, инв. № III—311 и III—312.

33 Известия на Археологическия институт, кн. XXII

на южноруските. И те са с грамадно, сфероконусно тяло (високо 55—57 см), набраздено с леки и тесни бразди, със съвсем ниско устие, което няма пръстен наоколо, и две масивни дъговидни дръжки с почти кръгло сечение, които като че ли излизат от крайния ръб на устието, високо се издигат над него и после изведнъж се спускат към най-широката част на търбуха.

Като преходен тип или по-скоро като връзка между амфорите от X в. и несесбарските от XII—XIII в. е една друга амфора, произхождаща пак от Несебър (обр. 13).¹ С по-малките си размери, с общия си силует, със своята нагъната на широки заоблени бразди повърхност тя се приближава до амфорите от X в. Плоските ѝ и широки дръжки, които като че ли излизат от края на ниското и право (без пръстен наоколо) устие, я доближават до амфорите от църквата Пантократор. Тази амфора е съвсем близка

Обр. 13. Амфора от Несебър, XI—XII в.
Fig. 13. Amphore de Nesebar, XIe—XIIe siècle

Обр. 14. Амфоровидна стомна от Търговище, XII в.
Fig. 14. Cruche en forme d'amphore de Targoviste, XIIe siècle

както до една амфора от Кобяковското градище (Северен Кавказ), която по други находки се датира XI в.,² така и до една амфора от Диногения, която също е от XI—XII в.³ Подобна амфора е намерена и в Ески-Кермен и по монети се датира към XII—XIII в.⁴

Все към средновековните амфори от XII—XIII в. трябва да прибавим и амфоровидната стомна от Търговище (обр. 14), която е била пълна с монети от XII в.⁵ За разлика от амфоровидната стомна от с. Енина, Казанлъшко, тази е от оранжево-червена глина, има овален търбух (висока 28,2 см, диаметър на търбуха 18 см), тясно и високо гърло и две плоски дръжки, които при долепването си до гърлото образуват един втори пръстен под този на устието. Този съд, който е с не големи

¹ Амфората има инв. № 7842 и се пази в музея в Казанлък.

² М. И. Артамонов. Средновековные поселения на нижнем Дону. Ленинград, 1935, 43, рис. 43.

³ J. Вагпеа. Цит. съч., 520, fig. 3a.

⁴ Н. И. Репников. Городище Эски-Кермен. Археологические исследования в РСФСР, 1934 — 1936 г., М.—Л., 1941, 281, XLIV.

⁵ Т. Герасимов. Коллективни находки на монети през 1939. ИАИ, XIII, 1932, 344. Монетите са от Мануил I Комнин и Андроник.

размери, явно е бил предназначен за всекидневна домашна употреба, както и останалите амфоровидни стомни. Подобна амфоровидна стомна е намерена в Диногения.¹

За да завършим с амфорите от X—XII в., ще прибавим и един амфороподобен съд от Димитрово (Перник) (обр. 15).² Той има почти цилиндрична форма, бен съд от Димитрово (Перник) (обр. 15).² Той има почти цилиндрична форма, извит навън устен ръб и две плоски дръжки. Цялото тяло е набраздено с едва видими заоблени бразди. Съдът е източен от оранжево-червена глина (дълъг 34,5 см, диаметър на дъното 12 см). Този амфороподобен съд е бил намерен заедно с две

Обр. 15. Амфороподобен съд от Димитрово, XI—XII в.
Fig. 15. Vase ambhorique de Dimitrovo, XIe—XIIe siècle

Обр. 16. Амфороподобен съд от София, XVI—XVII в. (разкопки 1953 г.)
Fig. 16. Vase amphorique de Sofia, XVIe—XVIIe siècle, (fouilles de 1953)

кани, павурче, две гърнета от XI—XII в. и железни оръдия на труда в крепостта, която през XI в. е била защищавана от Кракра. Следователно и нашият съд може да се отнесе към XI—XII в.

Изобщо прави впечатление, че през XII—XIII в. амфорите не само че са по-еднообразни по форма, но се срещат и по-рядко. Изглежда, че тези съдове, които са съществували и са били широко употребявани векове наред, през XIV в. са били заменени с други съдове, по-удобни както за транспорт, така и за домашна употреба. Твърде възможно е изчезването на амфорите от нашите земи да е във връзка с нашествието на турците в България, които може би вместо амфори са употребявали мехове.

¹ J. Вагпеа. Цит. съч., 523, fig. 4a.

² Съдът се пази в Археологическия музей в София (инв. № 3813. б).

Действително ние и след падането на България под турците срещаме амфороподобни съдове. Например през 1953 г. при разкопките в центъра на София на обект „Министерство на тежката промишленост“ в турския пласт от XVI—XVII в. са били намерени няколко еднакви амфороподобни съда (обр. 16).¹ Те обаче са такава смесица на амфора със стомна и кана, при която единствената връзка с амфората остават само двете дръжки — само те напомнят за нея.

Без да смятаме, че в настоящата статия е обхванат и напълно изчерпан целият материал, като правим известни типовете средновековни амфори, които са съществували у нас, вярваме, че ще се даде възможност за по-нататъшна работа с тях. Освен това издаването на средновековните амфори в България ще попълни и празнината, която съществува във връзка с употребата и разпространението на този вид глинени съдове около Западното Черноморие, а ще допринесе и за датирането на средновековните културни пластове.

AMPHORES DU MOYEN AGE EN BULGARIE

J. ČANGOVA

(Résumé)

Les fouilles effectuées ces dernières années à Preslav, Pliska, Popina, Guigen, Razgrad et à d'autres endroits ont mis au jour un grand nombre de pièces de céramique domestique parmi lesquelles on a découvert quelques amphores du Moyen Age toutes bien datées. Cela a permis de faire des recherches sur les amphores du Moyen Age de Bulgarie et un essai de classification chronologique.

Les amphores du haut Moyen Age sont de deux types — les premières ont une panse allongée et un fond en pointe, les deuxièmes ont un fond arrondi. Ce sont les deux formes principales qui subsistent jusqu'au IXe—Xe siècle et même jusqu'au XIIIe siècle.

Les amphores à fond arrondi ont une panse cylindrique striée et un col cylindrique qui se termine par un anneau rond (fig. 1₁). Une semblable amphore du Ve siècle a été livrée par les fouilles de Sudža. Au VIe siècle les formes de ces amphores s'alourdissent, leurs anses sont plates et les stries qui couvrent les flancs et le fond ceignent le milieu de la panse comme de larges bandes (fig. 1₈, 3). On en a découvert le plus grand nombre dans les contrées septentrionales du littoral de la Mer Noire.

Les exemplaires avec des fonds en pointe furent livrés par des sites qui cessèrent d'exister vers le VIe—VIIe siècle. Leur orifice est aussi en forme de cylindre et s'achève par un rebond qui s'épaissit, les anses sont arquées. Quelques-unes d'entre elles sont munies d'un pied (fig. 1₂, 3); d'autres sont plus allongées et cylindriques (fig. 1₆); il y en a aussi avec un fond en pointe (fig. 1₄). De semblables amphores ont été mises au jour dans la Chersonèse. Elles étaient très répandues au Ve et VIe siècle dans la Bulgarie du nord-est et sur tout le littoral bulgare de la Mer Noire. A ces amphores il faut ajouter les pièces mentionnées à la fig. 1₆ et 1₇, 2. On trouve des spécimens analogues du VIe—VIIe siècle en Istrie et dans le sud de la Russie.

L'exemplaire de la fig. 4₁ qui appartient au groupe de céramique du VIIIe—IXe siècle occupe une place spéciale par sa forme originale, sa panse complètement sphérique et l'orifice étroit et cylindrique.

Les amphores les plus caractéristiques du IXe—Xe siècle sont celles dont le corps est trapu, le fond arrondi et la partie supérieure large (fig. 4₂, 5). Elles sont garnies de stries et quelquefois recouvertes d'angobes blancs. Les unes ont un col bas et des anses massives qui dépassent l'orifice (fig. 5); d'autres ont le col plus allongé et des anses horizontales (fig. 4₂). On en a découvert à Constantinople, dans la Chersonèse, à Sarkel et Dinogetia. Les amphores à fond pointu (fig. 4₃)

¹ Два от тези съдове се пазят в Археологическия музей в София, а останалите в Музея за история на София. Всички са с почти еднакви размери, само един е с по-големи.

et les amphores en forme de poire (fig. 6) subsistent au IXe et Xe siècle, mais à la fin du Xe et au début du XIe siècle leur fond se rétrécit et elles accusent de plus en plus la forme d'une poire. Il y en a quelques-unes dont le col devient plus étroit et les anses plus épaisses et plus massives (fig. 4₅), enfin d'autres gardent des anses plates mais leur orifice affecte la forme d'un entonnoir (fig. 4₄). Une poterie semblable a été mise au jour en Chersonèse. Quelques exemplaires du IXe au XIe siècle portent des estampilles (fig. 7) ou des graffiti (fig. 8₁). On en rencontre quelques-uns à Dinogetia (fig. 8₆) et en Russie (fig. 8₈) — 11. Il y a des amphores qui portent des estampilles byzantines 8 11) (fig. 7₁, 2, 4-6). Cette céramique est importée de Byzance alors que toutes les autres pièces sont de fabrication locale. Les mêmes formes et les mêmes graffiti que l'on retrouve dans des terres différentes sont un témoignage de liens, d'une tradition et d'une civilisation communes sur tout le littoral de la Mer Noire.

Il y avait pendant la période du VIIIe—XIe siècle des cruches qui se rapprochaient des amphores à fond plat (fig. 4₆, 7, 8). On les rencontre au XIIe siècle mais c'est apparemment une survivance (fig. 9). Quelques-unes portent des marques sur les fonds ou sur les flancs (fig. 8₁₂₋₁₅).

Au cours du XIe—XIIe siècle les amphores gardent la forme de poire; leurs anses s'élèvent au-dessus de l'orifice, le col devient plus étroit et s'allonge et se termine parfois d'un anneau large et aplati (fig. 10), chez d'autres l'anneau (fig. 11) manque. Cette poterie est recouverte de légères stries très rapprochées. Une semblable céramique a été trouvée à Constantinople, dans le sud de la Russie et à Dinogetia. Il existait aussi d'autres vases amphoriques à cette époque (fig. 14, 15).

Les amphores du XIIe—XIIIe siècle ont de grandes proportions, la panse à double cône très gonflée, le col et les anses basses mais qui dépassent l'orifice (fig. 12). On en a mis au jour d'analogues dans la Chersonèse, à Eski-Kermen et à Sarkel. Un type intermédiaire entre les amphores du Xe siècle (fig. 5) et celles du XIIe—XIIIe siècle est représenté à la fig. 13. Cette céramique a été déjà découverte dans les ruines du fort Kobiakov, à Sarkel, Eski-Kermen et à Dinogetia. Les amphores du XIIe—XIIIe siècle sont de plus en plus uniformes mais se rencontrent beaucoup plus rarement. Selon toute vraisemblance elles disparaissent après le XIVe siècle, ce qu'on pourrait expliquer par l'invasion ottomane en Bulgarie. Au cours du XVIe—XVIIe siècle on trouve encore des vases amphoriques, mais seules les deux anses rappellent l'amphore (fig. 16).

L'auteur de cet article ne prétend pas avoir épuisé toute la question, mais en faisant connaître certains types d'amphores du Moyen Âge du Ve au XIVe siècle en Bulgarie il espère avoir contribué aux études ultérieures qui permettront de dater les couches archéologiques du Moyen Âge.

Relation bet. Bulgaria - Byzantine

R. Browning, Byzantine and Bulgaria: a comparative study across the early medieval frontier, London, 1975. See review, J. H. S. 96, 1976, pp. 272-3. "Main difficulty ... primary evidence is extremely scanty ... coins in proto-Bulgarian, Greek, Slavonic, but no coinage ... Contin. of archaeology ... unfortunately ... excavation in Abova-Pliska and Preslav ... conducted in such a manner that they have created more problems than they have solved ..." A lot about "glazed mortars tiles."

5. VII. 46 *unpublished, it carbon*
found in T. F. region

J. Cangova, "Mediaeval amphoras in Bulgaria," Bulletin of the Archaeological Institute [of Bulgaria], XXII, 1959, pp. 243-262 (pp. 261-2 are a summary in French).

p.243

The archaeological exploration of the mediaeval settlements since 1944 brought to light large amounts of ceramic material. It is already possible to go further the instudying the typology and chronology of mediaeval pottery. These studies have not yet brought a definite chronology of household pottery but it is already possible to date by them the settlement finds to some extent. The situation of the study of med. amphoras is however different. Some samples ^{have been} already published, but most of them have not been thoroughly studied even if many are exhibited in our museums. The principal difficulty is caused by the finding-circumstances. Most of them were found without context and only little is recorded about the rest. It would not be possible to go further without having a well-dated material. During the last years more ~~material objects were excavated~~ excavations were made which yielded relatively much well-dated pottery and among these well-dated complexes also wine-amphoras were not uncommon. So for example a house of a merchant was excavated in Preslav with 8 amphoras and more fragments, all well dated. Such material was also found in other trenches in Preslav, and also in Pliska, Gigen, Rasgrad, Popina and others. So I started in 1951 my studies of mediaeval amphoras from Bulgaria and I should ~~try~~ ¹ attempt their chronological classification, naturally as far as the material allows.

p.244

In 1951 Jacobson published a chronological classification of mediaeval amphoras from the Pontic area, ² and later the mediaeval amphoras from ³ Istria ⁴ and Dinogetia. ⁵ *(were published)* For the study of early mediaeval amphoras, the finds from Bulgarian museums are very important especially those from the Vth to VII th centuries A.D. Many of the early amphoras ⁱⁿ ~~from them~~ our museums are without any record or at ^{best} ~~least~~ only with a finding-place. The number of samples from real excavations are mostly not very exactly dated and ^{so} ~~though~~ we have only a few fixed points for the chronology. If we should put them in a chronological series we must help ourselves with parallels from Histria ^{where} ~~but~~ they are well-dated. Even the comparable finds from south Russia are

11.IX.69

Paid him 2000 dr. for travel. This article, though 75 or 20 pages - which is a lot, really. 1500 will cover him OK (But now he can go to Gub.)

(p. 244) relatively well-dated.

*(in Bonyh
also to find)* Still very close to the Roman amphorae from the 4th century A.D. is one ³⁾ amphora in the Archaeological museum of Varna (fig.1,1), without any record. It is of reddish clay, its body is cylindrical, bottom rounded, the neck ~~hinge~~ cylindrical with rounded broad lip and two little handles. All the surface is decorated by horizontal flutes (h. 43 cm, max dm. 18,5 cm). Its shape is almost undistinguishable from ~~the~~ ^a late Roman amphorae ⁴⁾ from Myrmekeion and from an amphora found in the low level of Dinogetia, which is dated in the 3rd - beginnings of the 4th century A.D. ⁵⁾ It is very similar to the Varna amphora, but the cylindrical body is a little narrower and elongated.

Close to our amphora is ^{also} a piece found in Sudja, ⁶⁾ according to Jakobson contemporary with the Sudja cemetery, i.e. of 5th century. ⁷⁾ It is the best parallel to our piece.

To the early mediaeval amphorae, the elongated ~~samples~~ ^{vessels} with pointed bottom should be added. (fig.1:2,3). They are usually of ~~the~~ an orange clay, their length reaches 50 cm. They have a high, broadly opened neck with well-pronounced rounded lip. The handles are ^{small} ~~little~~, rough and pressed a little towards the ~~bottom~~. The bottom end is similar to the amphorae from the Classical Antiquity, and the whole body from neck to bottom decorated by rounded flutes. The handle is attached ~~low~~ deep below the lip, at the middle of the neck, what distinguish them from the later pieces.

Many such amphorae were found in our country by chance. ⁸⁾ Only in Gigen they were found during a regular excavation. Here they were found in a level above the destroyed temple of Fortuna, with the pottery dating from IV-VI. centuries and with coins of 6th century. ¹⁾

Similar amphorae were found in southern Russia. One sample in the Chersonesos museum is dated by Jakobson in the same period (5th-6th century). ²⁾

Such amphorae were mostly found in our coastal settlements and in Northeast

(246)

Bulgaria, where they were in use during 5th and 6th centuries. Some archaeologists held them ~~xxx~~ incorrectly for Slavonic and dated them much later (8th-10th cent.).³⁾

Only little different from this type of amphoras described ^{above} ~~is~~ the amphora fig. 1:5 from Izvor, distr. Burgas, now in the Arch. museum in Sophia. Its body is cylindrical, elongated (^{height} 55 cm). Such an amphora was found in Petrovdol, distr. Provadij.⁴⁾⁵⁾

The amphora fig. 1:4 from the distr. of Preslav has a pointed bottom of a type different from all others of this type. Similar amphoras were found in Chersonesos.⁶⁾ May be it is slightly later stage, as the 7th century amphoras do not have ^{any} foot.

Two early Mediaeval amphoras with pointed bottom are of another shape (fig. 1:6, 7). One (fig. 1:6) was found during an excavation of a hill fort near Popina, distr. Silistren.⁷⁾ It is of coarse fabric, the body being red. The body is cylindrical, with conical upper part (25 cm high). High broad neck, ^{with} mouth everted, two handles of circular section attached just below the lip. A similar amphora was found in Galata, distr. of Varna.⁸⁾

Two amphoras come from ancient settlements of the "bad epoch", which were ~~destroyed~~ ^{abandoned} in the time of tribal migrations from the north. It is shown by the finds from these settlements. The early level on the "Gradishte" (hill-fort) in Popina is dated in 4th-6th cent.⁹⁾ During the excavation of the Thracian settlement of Galata, a basilica destroyed in 6th century ¹⁰⁾ and a hoard of coins from 6th century were found.¹¹⁾ All this enables ^{us} to date the amphorae from Popina and Galata in 5-6th century A.D.¹²⁾ The same shape is known from Histria from early 6th century.¹³⁾

The second amphora (figs. 1, 7 and 2) from Obzor (Gjuzeken), distr. Burgas, is a chance find at the fort wall of the settlement.¹⁾ It is ^{small} of reddish clay and ~~little~~ ^{one} ~~place~~ (height 23 cm). In its shape the amphora reminds a spindle - it is sharply ~~ribbed~~ ^{ribbed}. The handles are ~~xxx~~ crude and like not belonging to the vessel. Broad rounded flutes cover the whole body. The ~~xxxx~~ irregular places give

(247)

a good information about the technique in which the amphora was produced.

If we look up on the latest monuments coming from Obzor, we can see that they are all of 5th-6th centuries. This settlement shared the fate of Histria, Popina and others, i.e. the life in it disappeared in 7th century. It leads to the conclusion that this amphora, which can not be earlier than from 5th century, dates from 5th-6th century. This dating is proved also by other evidence.

2)

248

Near to the Obzor amphora are amphoras from Histria found in the two last ~~xxxxxx~~ Late Roman levels, dated between 570 and 610. ³⁾ The amphora from Obzor finds also a parallel in an amphora from an early mediaeval cemetery near Agojski aul on the Caucasian coast of the Black Sea, which is dated in 6th - 7th centuries. ¹⁾

In order to finish the early mediaeval amphorae, we must mention another type of amphoras with heavy proportions. (fig. 1; 8, and 3). It seems to be a further development of the similar amphoras of the 5th century ²⁾ towards the popular form of the mediaeval amphoras. The body of these amphoras is very broad, the bottom rounded, the neck short and broader, the handles perpendicular, ~~from~~ ^{to the neck} and the body are ~~shoulderxxxxxxthebodyxxxxxxthebody~~ The shoulder is decorated by narrow grooves. ~~and the center of the body~~ Such amphorae were found in our country on several sites. ³⁾

Exact ~~main~~ parallels we find on the northern coast of the Black Sea. One such amphora has been found in Chersonesos with the pottery dating from 5th-6th centuries ⁴⁾ and with the coins of Zenon and Justinian. According to Jacobson, this type of amphoras was widely used in the Pontic area during the 6th century. ⁵⁾

Some parallels ~~xxxxxx~~ were found also in Roumania. In Sucidava (Tshelej) was an amphora from 6th century ^(context) found in ^a this part of the fortress, ~~whichxxxxxxoccupied~~ ⁶⁾ by where the Byzantine soldiers lived.

The early mediaeval amphorae, which we were studying, can be divided in two

(249)

main groups. - amphoras with elongated body^Y and pointed bottom, and in those with rounded bottom. They are the two main shapes, which with ~~later times~~ ^{later times} greater or less important changes lived on into the (9th and 10th, even in the 13th century).

x

A special important place among the Mediaeval amphoras of the 8th and 9th centuries takes the amphora from the tumulus 33 in Pliska (fig.4:1).⁸⁾ It differs from early mediaeval amphoras, known from our country and also from the later ones by its characteristic shape. It has a spherical body, high cylindrical neck ~~neck~~ and two bow-shaped handles from neck to the shoulder base. It is covered with narrow grooves. (it is 30,5 cm high, max.dm. 25,5 cm).

~~From the~~ An upper part of a similar amphora (neck with the upper part of shoulder and handle) comes from the same tumulus, from the upper part of ~~the~~ ^{its} body.⁹⁾ If we take into consideration ~~that~~ ^{that} these amphoras were associated with the pottery from 8th - 9th centuries, we must date them in 8th - 9th centuries as well.¹⁰⁾ First of them started already in 6th century.¹¹⁾

250 The most characteristic type of amphoras from ~~8th-9th~~ ^{9th-10th} centuries is illustrated on fig. 4:2 and 5. It has a broad biconical body with broad upper part and rounded bottom, it is made of ~~red~~ ^{pink} or yellowish clay. Sometimes it may ~~be covered~~ ^{have a} white cover on it (engoba). Almost the whole body is decorated with deep horizontal grooves. The upper and lower part of the vessel were apparently made separately, there are visible traces of the joint ~~of them~~ ^{in the middle}.

There are considerable differences in the shapes of neck and handles among these amphoras. The amphora from Svishov (fig.5) has very low neck and two looped handles of circular section raising above the lip. The same neck and handles has an amphora found in the ruins ¹⁾ of Drastar (Silistra), as well as another one found near Kranevo, distr. of Varna.²⁾ Similar amphoras were found in the palace built by Basileus I. in the quarter of Mangans in Constantinople.³⁾

The same shape was popular in the Byzantine empire during the 9th and 10th centuries.⁴⁾ Even in Kiev a similar amphora was found.⁵⁾

251

The amphoras of the second variant have a relatively low neck and two massive horizontal handles with parallel flutes (fig.4:2). They are a little looped, their upper end being attached just below the rim. The amphoras of this type (complete samples or fragments) ^{were found} ~~during~~ the excavations of many mediaeval settlements in our country: in Popina, distr. Silistren,¹⁾ Pliska,²⁾ Car Asen (distr. Silistren),³⁾ Preslav⁴⁾ and Varna,⁵⁾ always in the context of 9th - 10th centuries.

Amphoras of the same type are further known even from other settlements around the Black Sea: from Chersonesos,⁶⁾ Sarkel⁷⁾ and Dinogetia.⁸⁾ The Chersonesos samples are well dated by the coins of 9th - 10th centuries; in Sarkel they come solely from the lower level which is not later than 10th century.⁹⁾ In Dinogetia they were found in the earliest level of the feudal settlement of the 10th and 11th centuries.¹⁰⁾

In the same time with the type mentioned, there exists also other amphoras, with more elongated, ~~axixixix~~ ⁱⁱ piriform-like body, narrow neck and two flat handles attached to the upper part of neck (fig.6).¹¹⁾ Their surface is grooved. Similar amphoras are known from Tiritaki,¹²⁾ Sarkel¹³⁾ and Chersonesos,¹⁴⁾ all dating from 9th-10th centuries. Very near in its shape is another amphora with an inscription, found in Gnezdno¹⁵⁾ and dated in ~~early~~ the beginnings of 10th century.

During the 10th century, the shape ^a changes considerably. The ~~body~~ ^{lower part} of the vessel ~~becomes narrower~~ ^{becomes narrower} and it takes an actual piriform shape.

Important changes ~~may~~ ^{be} traced ~~with~~ ^{by} the neck and ~~with~~ ^{the} handles. Sometimes the neck becomes narrower, higher and the handles more massive, (fig.4:5), sometimes the handles are becoming flat and the neck broader, funnel-shaped. (fig.4:4). The upper part of the handles is mostly attached almost to the rim. Clay is ^{pink} ~~rose~~ or ^{mixed} ~~red~~, with quarcite grains or with ochre of various colours.

Their dimensions are different. (The length may reach 42 cm and maxdm. 24 cm.)

252

~~At~~ This type of amphoras is known only from Preslav (in Bulgaria). A merchant house was found there near the southern fortification wall, and with the ^h amphoras, there was pottery of 10th - 11th centuries, coins of 10th century and plumb seals dating from the first half of 11th century.¹⁾ ~~Similar amphoras were found~~ A large amount of these amphoras was found in Chersonesos, where they are dated by the coins of Basileus I and Basileus II.²⁾

Along with the piriform amphoras, ~~during the 10th-11th centuries~~ another type of amphoras with pointed bottom existed during 10-11th centuries (fig.4:3).

- (252) They are a late development of early mediaeval amphoras of 5th - 6th centuries, with shorter, less pronounced lip and flattened, broader handles (in section, attached almost to the lip.

Amphoras of this type of of ^{pink} ~~rose~~ or red clay, their length reach 61 cm. The neck is narrow, flat handles are attached just below the rim. ³⁾

Considering the amphoras of 9th - 11th centuries, we cannot omit one peculiarity, noticed already by Jacobson in the Pontic area; ⁴⁾ the stamps (fig.7). They are usually stamped on the shoulder or ~~on the~~ above on the handles. ~~Not only the~~ ^{Not only the} amphoras found in Bulgaria have stamps, but it was common in all coastal areas of the Black Sea: in Southern Russia, in Roumania and in the Byzantine area. ⁵⁾ On the upper part of some amphoras, there are graffiti, single letters, monograms, signs and various ~~drawings~~ incised lines. (fig.8:1-11).

254

All the stamps on the amphoras represent ^{producer's} ~~traders~~ marks. A name of a ~~owner~~ ^{owner} is incised on an amphora from Preslav ²⁾ and on a handle of an amphora from Pliska. ³⁾ Some marks on the Bulgarian amphoras are paralleled in Dinogetia (fig.8:6,8,11). ⁴⁾ The mark fig.8:8 is known not only from Roumania, but also from Russia. Also the well-known sign of property of the Rurik dynasty is very similar. ⁵⁾ Some Byzantine stamps were found on some amphoras (fig.7:1, ~~2~~, 4-6). ⁶⁾ The amphoras with Byzantine stamps were certainly imported from this part of world. It is ^{however,} impossible to suppose that in our well-developed pottery workshops on our settlements of 9th-11th centuries no amphoras were produced, if there are various shapes ~~and varieties~~ of various clays found here, as e.g. in Preslav. The uniformity of shapes ~~a~~ can be explained by common cultural tradition and by interrelations of the countries around the Black Sea. It is no reason to suppose that the only production centres of amphoras were the Byzantine Empire and south Russia and explain all other finds as imports from these two countries, as Bärnea explained the amphoras from Dinogetia. ⁷⁾

An important place among the amphoras of 10th-11th centuries have the amphoras with flat bottom, i.e. amphoroid stamnoi (fig.4:6,7,8). ⁸⁾ There are often found in Mediaeval settlements, and not in small amounts. According to their shape, the amphoroid stamnoi are very close to the stamnoi with horizontal handles, but the two handles bring them near to the amphoras.

Two amphoroid stamnoi from Pliska may be ~~long to~~ ⁹⁾ the earliest (fig.4:6,7). One of them (fig.4:6) is of buff clay (height 24 cm, dm.13 cm); ^{it has a} with piriform body with the max. width in ^{its} ~~the~~ centre. The handles are rather big, neck first conical and then cylindrical. Neck and shoulder are decorated by

(254) groups of grooves. Closely similar neck and shoulder has an amphora from ~~the~~ grave XXXIII in Pliska.¹⁰⁾

The second amphoroid stamnos (fig.4:7) is of buff clay and is decorated by mechanically incised latticed rhombs (height 30 cm). The body is cylindrical, the bottom flat; narrow neck ends in a funnel-shaped mouth. Two bow-shaped handles of ellipsoid section connect the middle of the neck with the lowest shoulder. Massive body and the potter's technique connect the amphoroid stamnos with the ~~early~~ protobulgarian pottery from Pliska grave XXXIII, which is dated in 8th-9th century ~~xxx~~¹⁾ and with the pottery from the cemetery in Novi Pazar, which dates from 8th century.²⁾

Analogical amphoroid stamnoi were found in Roumania and dates from 9th century.³⁾ In the Bucharest museum is also one sample coming from Pliska.⁴⁾

These amphoroid stamnoi were still in use in the 9th century. Together with the stamnoi, they become one of the characteristic pottery shapes of this period. The ~~re~~ shape remains almost the same, only the body becomes narrower and elongated. One distinguishing criterion is the clay and technique of production. The buff amphoroid stamnoi did not almost occur; in 10th century they were made of red, ~~rose~~^{pink} or orange clay. The upper part of them is glazed (fig.4:8). Also the buff-blackish pottery is rare. Such amphoras were found in Preslav with a coin and other materials from 10th century.⁵⁾ They are known also ~~also~~ from Pliska,⁶⁾ Popina,⁷⁾ Razgrad⁸⁾ and from other mediaeval settlements with the materials of 10th - 11th centuries. Exact parallels come from Southern Russia⁹⁾ and from Roumania.¹⁰⁾ This ~~for~~^{shape} was found still in late contexts (12th century), but only like a rare late ~~tradition~~^{off-shoot}. The amphoroid stamnos from Eninzo, distr. Kazanlak (fig.9), which contained ¹¹⁾ copper coins of 12th century, is a late archaic shape, but in its technique it reminds the household pottery of 12th and 13th centuries. It is of red clay, it has well-fired thin walls and ~~has~~ ~~and~~ incised decoration produced in a mechanical way.

Some amphoroid stamnoi have some marks on the bottom, others on ~~the~~ shoulder or neck. (fig.8: 12-15).

x x x

Concerning the amphoras of 9th - 10th centuries we saw that they undergone ~~important~~ ~~essential~~ changes, marked well especially in the lower part of the body, which becomes narrower. During the second half of 10th and the beginnings of 11th centuries, the amphoras gain a regular piriform shape. This ~~form~~^{shape} is preserved

(255) through the 11th century, but there is an evolution of neck and handles. The neck is becoming narrower and longer and the mouth is becoming broader, ^{the rim} everted in a broad flat ring, which is usually rounded. The handles become flat and broad, they rise ~~themselves~~ above the lip and then return low towards the shoulder.¹²⁾ Parts of such
256 amphoras were found in Pliska (fig.10)¹³⁾ and Silistra.¹⁴⁾ They are known also from Dinogetia, where they are dated in the 1st half of 11th century.²⁾ Fragments of such amphoras ~~were~~ usually found in the Slavonic level of Sarkel, dating from 10th-11th centuries,³⁾ and also in the Dnjepr+area.⁴⁾ Most of the amphoras of this type were found in Constantinople in the quarter of Mangans; they are dated in 10th and 11th centuries.⁵⁾ They were most popular in ~~12th~~ 11th century.⁶⁾

Very near to these amphoras are two others, found in the sea near Sozopol (fig.11)⁷⁾ - they are made of pink clay. The body is finely grooved, the neck high, the handles of elliptical section are attached to the lip, then they are rising ~~high~~ over its level and then return straightly to the shoulder. The closest parallels come from a hut ^{20V}
257 in Dinogetia and are dated in the second half of 11th century.¹⁾ This type is also known from southern Russia,²⁾ where it meets ~~meets~~ another type of amphora dated in 11th - 12th centuries. As it ~~meets~~ ^{comes} in other parts of the Black Sea region from the 11th-12th centuries and in our country it was ~~never~~ ^{either} found with the earlier material of 10th century, nor with any later, e.g. from 13th century, we may date it in 11th - 12th centuries B.C. It seems that these amphoras represent the end of development of mediaeval piriform amphoras.

We cannot accept the opinion of A.L.Jakobson, who means that the piriform amphoras with flat ~~handles~~ ^{handles} (ill. on fig.10) is a transitional type, from which the broad, almost globular amphoras,³⁾ like the amphora from Nesebar (fig.12) have developed. We do not believe that the broadly vaulted amphoras of little size that were found in the upper levels of Chersonesos, Eski-Kermen and Sarkel and date from the boundary between the 12th and 13th centuries, partly from the 14th,⁴⁾ ~~which~~ are in their shape ~~not far from the~~ near to the amphoras of 10th century with broad ^{high} body, very short neck and bow-like handles, attached to the rim, from which the piriform amphoras started. ~~xxxxxxx with the amphora~~ ^{their evolution} The same can be said about the amphora found in the church of Pantokrator in Nesebar (fig.12),⁶⁾ which closely resembles those from southern
258 Russia. Even this Bulgarian amphora has a broad, spherical-biconical body (height 55-57 cm), it is decorated by narrow slight

(258) grooves. The ~~body~~ neck is very short, with a lip ring; the handles high, ~~bow-shaped~~, attached to the mouth and low on the shoulder, of almost circular section. Another amphora from Nesebar (fig. 13)¹⁾ is a transitional type between ~~between~~ these of the 10th century and those from Nesebar of 12th-13th centuries. Its small dimension, general outline and the decoration consisting of rounded flutes come near to the 10th century samples. Flat, broad, high-looped handles attached to the rim of very short neck connects this amphora with the amphora from the Pantokrator church. This amphora is very similar to a piece from the Kobjanovsko gradiste (Kobjanovo hill-fort) in North Caucasus, dated by associated finds in 11th century,²⁾ and also ^{to} ~~one~~ ^{amphora} from Dinogetia which dates from 11th-12th centuries.³⁾ Another similar amphora ~~was found in~~ was found in Eski-Kermen and is dated by the coins in 12th-13th centuries.⁴⁾

259 An amphoroid stamnos from Trgovishte (fig. 14), full of 12th century coins,⁵⁾ must be added to the ^{series of} 12th - 13th century amphoras. Against the amphoroid stamnos from Enino, distr. of Kazanlak, this is of orange-red clay, the body is oval (height 28,2 cm, dm. of the body 18 cm), ^{it has} high narrow neck and two flat handles attached below the mouth, where they form a ring around the neck. This vessel of relatively little dimensions was apparently made for a household use, as well as other amphoroid stamnoi. A similar vessel was found in Dinogetia.¹⁾

Before ending the discussion of 10th-12th century amphoras we may add still one amphoroid vessel from Dimitrovo (Pernik) (fig. 15).²⁾ It is almost cylindrical, with everted lip and two flat handles. The whole body is covered by slight, hardly visible rounded flutes. It is made of orange-red clay (height 34,5 cm, dm. of the bottom 12 cm). This amphoroid vessel was found with two jugs, apparently 11th-12th century vessels and with iron implements in a fort, fortified in 11th century by Kraker. It shows that even this vessel may be dated in 11th-12th centuries.

The impression that during 12th-13th centuries amphoras have little variations and are only rare, is correct. During the 14th century the amphoras disappear, their place ^{over} taken by other vessels, both for transports and storing. It is quite probable that the amphoras disappear with the Turkish occupation, there could be used instead of them.

260 Actually, we find also ^{some} from the time after the Turkish occupation some vessels resembling amphoras. For ex. ^{this kind were found} ~~a~~ vessels of ~~similar kind~~ in a Turkish level of 16th - 17th centuries ~~Ex~~ in the centre of Sophia on a ground of "Ministry of heavy machinery" (fig. 16).¹⁾ It is, actually, a shape mixed of amphora, stamnos and jug; only the two handles resemble an amphora.

We do not think that this article is an exhaustive study of all the types of

- (260) mediaeval amphoras existing in our country, but we hope to be able to ^{continue} ~~review~~ this work later. The purpose of this ~~articlexxxxxxx~~ publication of Bulgarian mediaeval amphoras was to bring attention to the use and distribution of this type of vessel in the western part of the Black Sea area, which may also help to date the ^amediaeval layers/levels.

20. VII. 78

4

Congress's article
and original of
transl. have been taken
for photocopies by
B. Jolani

J. Cangova, "Mediaeval amphoras in Bulgaria," Bulletin of the Archaeological Institute [of Bulgaria], XXII, 1959, pp. 243-262 (pp. 261-2 are a summary in French).

p.243 The archaeological exploration of the mediaeval settlements since 1944 brought to light large amounts of ceramic material. It is already possible to go further in studying the typology and chronology of mediaeval pottery. These studies have not yet brought a definite chronology of household pottery but it is already possible to date by them the settlement finds to some extent. The situation of the study of med. amphoras is however different. Some samples already published, but most of them have not been thoroughly studied even if many are exhibited in our museums. The principal difficulty is caused by the finding-circumstances. Most of them were found without context and only little is recorded about the rest. It would not be possible to go further without having a well-dated material. During the last years more ~~material~~ excavations were made which yielded relatively much well-dated pottery and among these well-dated complexes also wine-amphoras were not uncommon. So for example a house of a merchant was excavated in Preslav with 8 amphoras and more fragments, all well dated. Such material was also found in other trenches in Preslav, and also in Pliska, Gigen, Rasgrad, Popina and others. So I started in 1951 my studies of mediaeval amphoras from Bulgaria and I should ~~try~~ attempt their chronological classification, naturally as far as the material allows. In 1951 Jacobson published a chronological classification of mediaeval amphoras from the Pontic area, and later the mediaeval amphoras from ^HIstria and ^DDinogetia. For the study of early mediaeval amphoras, the finds from Bulgarian museums are very important especially those from the Vth to VIIth centuries A.D. Many of the early amphoras ~~from~~ our museums are without any record or at ~~least~~ only with a finding¹ place. The number of samples from real excavations are mostly not very exactly dated and ~~though~~ we have only a few fixed points for the chronology. If we should put them in a chronological series we must help ourselves with parallels from ^{where} well-dated. Even the comparable finds from south Russia are Histria ~~but~~ they are

p.244

(p. 244) relatively well-dated.

Still very close to the Roman amphorae from the 4th century A.D. is one amphora in the Archaeological museum of Varna (fig.1,1), without any record.³⁾ It is of reddish clay, its body is cylindrical, bottom rounded, the neck ~~high~~ cylindrical with rounded broad lip and two little handles. All the surface is decorated by horizontal flutes (h. 43 cm, max dm. 18,5 cm). Its shape is almost undistinguishable from ~~the~~^a late Roman amphorae from Myrmekion⁴⁾ and from an amphora found in the low level of Dinogetia, which is dated in the 3rd - beginnings of the 4th century A.D.⁵⁾ It is very similar to the Varna amphora, but the cylindrical body is a little narrower and elongated.

Close to our amphora is ^{also} a piece found in Sudja,⁶⁾ according to Jakobson contemporary with the Sudja cemetery, i.e. of 5th century.⁷⁾ It is the best parallel to our piece.

To the early mediaeval amphorae, the elongated ^{vessels} samples with pointed bottom should be added. (fig.1:2,3). They are usually of ~~the~~ an orange clay, their length reaches 50 cm. They have a high, broadly opened neck with well-pronounced rounded lip. The handles are ^{small} little, rough and pressed a little towards the ^{clay} bottom. The bottom end is similar to the amphorae from the Classical Antiquity, and the whole body from neck to bottom decorated by rounded flutes. The handle is attached ~~low~~ deep below the lip, at the middle of the neck, what distinguish them from the later pieces.

Many such amphorae were found in our country by chance.⁸⁾ Only in Gigen they were found during a regular excavation. Here they were found in a level above the destroyed temple of Fortuna, with the pottery dating from IV-VI centuries and with coins of 6th century.¹⁾

Similar amphorae were found in southern Russia. One sample in the Chersonesos museum is dated by Jakobson in the same period (5th-6th century).²⁾

Such amphorae were mostly found in our coastal settlements and in Northeast

Bulgaria, where they were in use during 5th and 6th centuries. Some archaeologists³ held them ~~xxxx~~ incorrectly for Slavonic and dated them much later (8th-10th cent.)

Only little different from the type of amphoras described ^{above} is ~~a~~ the amphora fig. 1:5 from Izvor, distr. Burgas, now in the Arch. museum in Sophia. Its body is cylindrical, elongated (^{height} 55 cm). Such an amphora was found in Petrovdol, distr. Provadij.⁴⁾

The amphora fig. 1:4 from the distr. of Preslav has a pointed bottom of a type⁶⁾ different from all others of this type. Similar amphoras were found in Chersonese. May be it is slightly later stage, as the 7th century amphoras do not have ^{any} foot.

Two early Mediaeval amphoras with pointed bottom are of another shape (fig. 1:6, 7). One (fig. 1:6) was found during an excavation of a hill fort near Popino,⁷⁾ distr. Silistren. It is of coarse fabric, the ^{only} being red. The body is cylindrical, with conical upper part (25 cm high). High broad neck, ^{with} mouth everted, two handles of circular section attached just below the lip. A similar amphora was found in Galata, distr. of Varna.⁸⁾

Two amphoras come from ancient settlements of the "bad epoch," which were ^{abandoned} ~~destroyed~~ ~~abandoned~~ in the time of tribal migrations from the north. It is shown by the finds from these settlements. The early level on the "Gradishte" (hill-⁹⁾ fort) in Popina is dated in 4th-6th cent. During the excavation of the Thracian settlement of Galata, a basilica destroyed in 6th century¹⁰⁾ and a hoard of coins from 6th century were found.¹¹⁾ All this enables to date the amphorae from Popina and Galata in 5-6th century A.D.¹²⁾ The same shape is known from Histria from early 6th century.¹³⁾

247

The second amphora (figs. 1, 7 and 2) from Obzor (Gjuzeken), distr. Burgas, is a chance find at the fort wall of the settlement.¹⁾ It is ^{small} of reddish clay and ~~little~~ ^{one of} piece (^{Height} 23 cm). In its shape the amphora reminds a spindle - it is sharply ~~xxxxxxxx~~ ribbed. The handles are ~~xxxx~~ crude and like not belonging to the vessel. Broad rounded flutes cover the whole body. The ~~xxxxxx~~ irregular places give

(247)

a good information about the technique in which the amphora was produced.

If we look up on the latest monuments coming from Obzor, we can see that they are all of 5th-6th centuries. This settlement shared the fate of Histria, Popina and others, i.e. the life in it disappeared in 7th century. It leads to the conclusion that this amphora, which can not be earlier than from 5th century, dates from 5th-6th century. This dating is proved also by other evidence.

2)

248

Near to the Obzor amphora are amphoras from Histria found in the two last ~~xxxxxx~~ Late Roman levels, dated between 570 and 610. The amphora from Obzor finds also a parallel in an amphora from an early mediaeval cemetery near Agojski aul on the Caucasian coast of the Black Sea, which is dated in 6th - 7th centuries.

3)

1)

In order to finish the early mediaeval amphorae, we must mention another type of amphoras with heavy proportions. (fig. 1; 8, and 3). It seems to be a further development of the similar amphoras of the 5th century towards the popular form of the mediaeval amphoras. The body of these amphoras is very broad, the bottom rounded, the neck short and broader, the handles perpendicular, ~~from~~ ^(to the neck) and the body are ~~shoulderxxxxxxthebody~~ The shoulder is decorated by narrow grooves. ~~and thexxxxxxofthebody~~ Such amphorae were found in our country on several sites.

2)

3)

Exact ~~xxxxxx~~ parallels we find on the northern coast of the Black Sea. One such amphora has been found in Chersonesos with the pottery dating from 5th-6th centuries and with the coins of Zenon and Justinian. According to Jacobson, this type of amphoras was widely used in the Pontic area during the 6th century.

4)

5)

Some parallels ~~xxxxxx~~ were found also in Roumania. In Sucidava (Tsheje) was an amphora from 6th century found in ^{context} ~~this~~ part of the fortress, ~~whichxxxxxxoccupied~~ ^a by where the Byzantine soldiers lived.

6)

The early mediaeval amphorae, which we were studying, can be divided in two

(249)

main groups. - amphoras with elongated body and pointed bottom, and in those with rounded bottom. They are the two main shapes, which with ~~xxxxxxxxxxxx~~ later times greater or less important changes lived on into the (9th and 10th, even in the 13th century).

x

A special important place among the Mediaeval amphoras of the 8th and 9th centuries takes the amphora from the tumulus 33 in Pliska (fig. 4:1). It differs from early mediaeval amphoras, known from our country and also from the later ones by its characteristic shape. . It has a spherical body, high cylindrical neck and two bow-shaped handles from neck to the shoulder base. It is covered with narrow grooves. (it is 30,5 cm high, max.dm. 25,5 cm).

~~xxxxxxxx~~ An upper part of a similar amphora (neck with the upper part of its shoulder and handle) comes from the same tumulus, from the upper part of its body. If we take into consideration that these amphoras were associated with the pottery from 8th - 9th centuries, we must date them in 8th - 9th centuries as well. First of them started already in 6th century.

250

The most characteristic type of amphoras from 8th-9th centuries is illustrated on fig. 4:2 and 5. It has a broad biconical body with broad upper part and rounded bottom, it is made of pink or yellowish clay. Sometimes it may be covered with white cover on it (engoba). Almost the whole body is decorated with deep horizontal grooves. The upper and lower part of the vessel were apparently made separately, there are visible traces of the joint of them in the middle.

There are considerable differences in the shapes of neck and handles among these amphoras. The amphora from Svishov (fig. 5) has very low neck and two looped handles of circular section raising above the lip. The same neck and handles has an amphora found in the ruins of Drastar (Silistra), as well as another one found near Kranevo, distr. of Varna. Similar amphoras were found in the palace built by Basileus I. in the quarter of Mangans in Constantinople

The same shape was popular in the Byzantine empire during the 9th and 10th centuries.⁴⁾ Even in Kiev a similar amphora was found.⁵⁾

251 The amphoras of the second variant have a relatively low neck and two massive horizontal handles with parallel flutes (fig.4:2). They are a little looped, their upper end being attached just below the rim. The amphoras of this type (complete samples or fragments) ^{were found} during the excavations of many mediaeval settlements in our country: in Popina, distr. Silistren,¹⁾ Pliska,²⁾ Car Asen (distr. Silistren),³⁾ Preslav⁴⁾ and Varna,⁵⁾ always in the context of 9th - 10th centuries.

Amphoras of the same type are further known even from other settlements around the Black Sea: from Chersonesos,⁶⁾ Sarkel⁷⁾ and Dinogetia.⁸⁾ The Chersonesos samples are well dated by the coins of 9th - 10th centuries; in Sarkel they come solely from the lower level which is not later than 10th century.⁹⁾ In Dinogetia they were found in the earliest level of the feudal settlement of the 10th and 11th centuries.¹⁰⁾

In the same time with the type mentioned, there exist also other amphoras, with more elongated, ~~axiixix~~¹⁾ piriform-like body, narrow neck and two flat handles attached to the upper part of neck (fig.6).¹¹⁾ Their surface is grooved. Similar amphoras are known from Tiritaki,¹²⁾ Sarkel¹³⁾ and Chersonesos,¹⁴⁾ all dating from 9th-10th centuries. Very near in its shape is another amphora with an inscription, found in Gnezdno¹⁵⁾ and dated in ~~early~~ the beginnings of 10th century.

During the 10th century, the shape changes considerably. The ^{lower part} ~~upper~~ of the vessel ^{becomes narrower} ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ and it takes an actual piriform shape.

Important changes may be traced ^{on} the neck and ~~with~~^{the} handles. Sometimes the neck becomes narrower, higher and the handles more massive, (fig.4:5), sometimes the handles are becoming flat and the neck broader, funnel-shaped. (fig.4:4). The upper part of the handles is mostly attached almost to the rim. Clay is ^{pink} ~~rose~~ or ^{mixed} ~~red~~, with quartzite grains or with ochre of various colours.

Their dimensions are different. (The length may reach 42 cm and maxdm. 24 cm.)

~~xxx~~ This type of amphoras is known (only from Preslav (in Bulgaria)). A merchant house was found there near the southern fortification wall, and with the ^h amphoras, there was pottery of 10th - 11th centuries, coins of 10th century and plumb seals dating from the first half of 11th century.¹⁾ ~~Similar amphoras were found~~

252 A large amount of these amphoras was found in Chersonesos, where they are dated by the coins of Basileus I and Basileus II.²⁾

Along with the piriform amphoras, ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ another type of amphoras with pointed bottom existed during 10-11th centuries (fig.4:3).

- (252) They are a late development of early mediaeval amphoras of 5th - 6th centuries, with shorter, less pronounced lip and flattened, broader handles (in section), attached almost to the lip.

Amphoras of this type of of ^{pink} ~~rose~~ or red clay, their length reach 61 cm. The neck is narrow, flat handles are attached just below the rim. ³⁾

Considering the amphoras of 9th - 11th centuries, we cannot omit one peculiarity, noticed already by Jacobson in the Pontic area; ⁴⁾ the stamps (fig. 7). They are usually stamped on the shoulder or ~~on the~~ ^{on the} handles. ~~Not only the~~ ^{Not only the} amphoras found in Bulgaria have stamps, but it was common in all coastal areas of the Black Sea: in Southern Russia, in Roumania and in the Byzantine area. ⁵⁾ On the upper part of some amphoras, there are graffiti, single letters, monograms, signs and various ~~drawings~~ incised lines. (fig. 8:1-11).

- 254 All the stamps on the amphoras represent ^{producer's} ~~traders~~ marks. A name of a ^{owner} is incised on an amphora from Preslav ²⁾ and on a handle of an amphora from Pliska. ³⁾ Some marks on the Bulgarian amphoras are paralleled in Dinogetia (fig. 8:6, 8, 11). ⁴⁾ The mark fig. 8:8 is known not only from Roumania, but also from Russia. Also the well-known sign of property of the Rurik dynasty is very similar. ⁵⁾ Some Byzantine stamps were found on some amphoras (fig. 7:1, ~~2~~ 2, 4-6). ⁶⁾ The amphoras with Byzantine stamps were certainly imported from this part of world. It is ^{however} impossible to suppose that in our well-developed pottery workshops on our settlements of 9th-11th centuries no amphoras were produced, if there are various shapes ~~xxxxxxxx~~ of various clays found here, as e.g. in Preslav. The uniformity of shapes ~~x~~ can be explained by common cultural tradition and by interrelations of the countries around the Black Sea. It is no reason to suppose that the only production centres of amphoras were the Byzantine Empire and south Russia and explain all other finds as imports from these two countries, as Barnea explained the amphoras from Dinogetia. ⁷⁾

An important place among the amphoras of 10th-11th centuries have the amphoras with flat bottom, i.e. amphoroid stannoi (fig. 4:6, 7, 8). ⁸⁾ There are often found in Mediaeval settlements, and not in small amounts. According to their shape, the amphoroid stannoi are very close to the stannoi with horizontal handles, but the two handles bring them near to the amphoras.

Two amphoroid stannoi from Pliska may be ~~less~~ ^{the} earliest (fig. 4:6, 7). ⁹⁾ One of them (fig. 4:6) is of buff clay (height 24 cm, dm. 13 cm). ^{It has a} ~~with~~ piriform body with the max. width in ^{its} ~~the~~ centre. The handles are rather big, neck first conical and then cylindrical. Neck and shoulder are decorated by

(254)

groups of grooves. Closely similar neck and shoulder has an amphora from ~~the~~ grave XXXIII in Pliska.¹⁰⁾

255

The second amphoroid stannos (fig.4:7) is of buff clay and is decorated by mechanically incised latticed rhombs (height 30 cm). The body is cylindrical, the bottom flat; narrow neck ends in a funnel-shaped mouth. Two bow-shaped handles of ellipsoid section connect the middle of the neck with the lowest shoulder. Massive body and the potter's technique connect the amphoroid stannos with the ~~early~~ protobulgarian pottery from Pliska grave XXXIII, which is dated in 8th-9th century ~~xxx~~¹⁾ and with the pottery from the cemetery in Novi Pazar, which dates from 8th century.²⁾

Analogical amphoroid stannoi were found in Roumania and dates from 9th century.³⁾ In the Bucharest museum is also one sample coming from Pliska.⁴⁾

These amphoroid stannoi were still in use in the 9th century. Together with the stannoi, they become one of the characteristic pottery shapes of this period. The ~~xx~~ shape remains almost the same, only the body becomes narrower and elongated. One distinguishing criterion is the clay and technique of production. The buff amphoroid stannoi did not almost occur; in 10th century they were made of red, ~~rose~~^{pink} ~~ex~~ or orange clay. The upper part of them is glazed (fig.4:8). Also the buff-blackish pottery is rare. Such amphoras were found in Preslav with a coin and other materials from 10th century.⁵⁾ 5) They are known also ~~also~~ from Pliska,⁶⁾ Popina,⁷⁾ Razgrad⁸⁾ and from other mediaeval settlements with the materials of 10th - 11th centuries. Exact parallels come from Southern Russia⁹⁾ and from Roumania.¹⁰⁾ This ~~xx~~^{shape} was found still in late contexts (12th century), but only like a rare late ~~addition~~^{off-shoot.} The amphoroid stannos from Eninzo, distr. Kazanlak (fig.9), which contained ¹¹⁾ copper coins of 12th century, is a late archaic shape, but in its technique it reminds the household pottery of 12th and 13th centuries. It is of red clay, it has well-fired thin walls and ~~has~~ ~~an~~ incised decoration produced in a mechanical way.

Some amphoroid stannoi have some marks on the bottom, others on ~~the~~ shoulder or neck. (fig.8: 12-15).

x x x

Concerning the amphoras of 9th - 10th centuries we saw that they undergone ~~important~~ ~~unimportant~~ changes, marked well especially in the lower part of the body, which becomes narrower. During the second half of 10th and the beginnings of 11th centuries, the amphoras gain a regular piriform shape. This ~~form~~^{shape} is preserved

(255) through the 11th century, but there is an evolution of neck and handles. The neck is becoming narrower and longer and the mouth is ~~becoming~~ ^{the rim} broader, everted in a broad flat ring, which is usually rounded. The handles become flat and broad, they rise ~~themselves~~ above the lip and then return low towards the shoulder.¹²⁾ Parts of such
 256 amphoras were found in Pliska (fig.10)¹³⁾ and Silistra.¹⁴⁾ They are known also from Dinogetia, where they are dated in the 1st half of 11th century.²⁾ Fragments of such amphoras were usually found in the Slavonic level of Sarkel, dating from 10th-11th centuries,³⁾ and also in the Dnjepr-area.⁴⁾ Most of the amphoras of this type were found in Constantinople in the quarter of Mangans; they are dated in 10th and 11th centuries.⁵⁾ They were most popular in ~~12th~~ 11th century.⁶⁾

Very near to these amphoras are two others, found in the sea near Sozopol (fig.11)⁷⁾ - they are made of pink clay. The body is finely grooved, the neck high, the handles of elliptical section are attached to the lip, then they are rising ~~high~~ over its level and then return straightly to the shoulder. The closest parallels come from a hut
 257 in Dinogetia and are dated in the second half of 11th century.¹⁾ This type is also known from southern Russia,²⁾ where it meets ~~meets~~ another type of amphora dated in 11th - 12th centuries. As it ~~meets~~ ^{comes} in other parts of the Black Sea region from the 11th-12th centuries and in our country it was never ^{either} found with the earlier material of 10th century, nor with any later, e.g. from 13th century, we may date it in 11th - 12th centuries B.C. It seems that these amphoras represent the end of development of mediaeval piriform amphoras.

We cannot accept the opinion of A.L.Jakobson, who means that the piriform amphoras with flat ~~everted rim~~ ^{handles} (ill. on fig.10) is a transitional type, from which the broad, almost globular amphoras,³⁾ like the amphora from Nesebar (fig.12) have developed. We do not believe that the broadly vaulted amphoras of little size that were found in the upper levels of Chersonesos, Eski-Kermen and Sarkel and date from the boundary between the 12th and 13th centuries, partly from the 14th,⁴⁾ ~~which~~ are in their shape ~~xxxxxx~~ near to the amphoras of 10th century with broad ^{high} bodies, very short neck and bow-like handles, attached to the rim, from which the piriform amphoras started. ^{their evolution} ~~xxxxxx~~ ^{with} ~~xxxxxx~~ ^{amphora} The same can be said about the amphora found in the church of Pantokrator in Nesebar (fig.12),⁶⁾ which closely resembles those from southern Russia. Even this Bulgarian amphora has a broad, spherical-biconical body (height 55-57 cm), it is decorated by narrow slight

(258) grooves. The ~~body~~ neck is very short, with a lip ring; the handles high, ~~bow~~ shaped, attached to the mouth and low on the shoulder, of almost circular section. Another amphora from Nesebar (fig.13)¹⁾ is a transitional type between ~~between~~ these of the 10th century and those from Nesebar of 12th-13th centuries. Its small dimension, general outline and the decoration consisting of rounded flutes come near to the 10th century samples. Flat, broad, high-looped handles attached to the rim of very short neck connects this amphora with the amphora from the Pantokrator church. This amphora is very similar to a piece from the Kobjanovsko gradishte (Kobjanovo hill-fort) in North Caucasus, dated by associated finds in 11th century,²⁾ and also ^{to} ~~one~~ amphora from Dinogetia which dates from 11th-12th centuries.³⁾ Another similar amphora ~~xxxxxxxxxx~~ was found in Eski-Kermen and is dated by the coins in 12th-13th centuries.⁴⁾

259 An amphoroid stannos from Trgovishte (fig.14), full of 12th century coins,⁵⁾ must be added to the ^{series of} 12th - 13th century amphoras. Against the amphoroid stannos from Enino, distr. of Kazanlak, this is of orange-red clay, the body is oval (height 28,2 cm, dm. of the body 18 cm), ^{it has} high narrow neck and two flat handles attached below the mouth, where they form a ring around the neck. This vessel of relatively little dimensions was apparently made for a household use, as well as other amphoroid stannoi. A similar vessel was found in Dinogetia.¹⁾

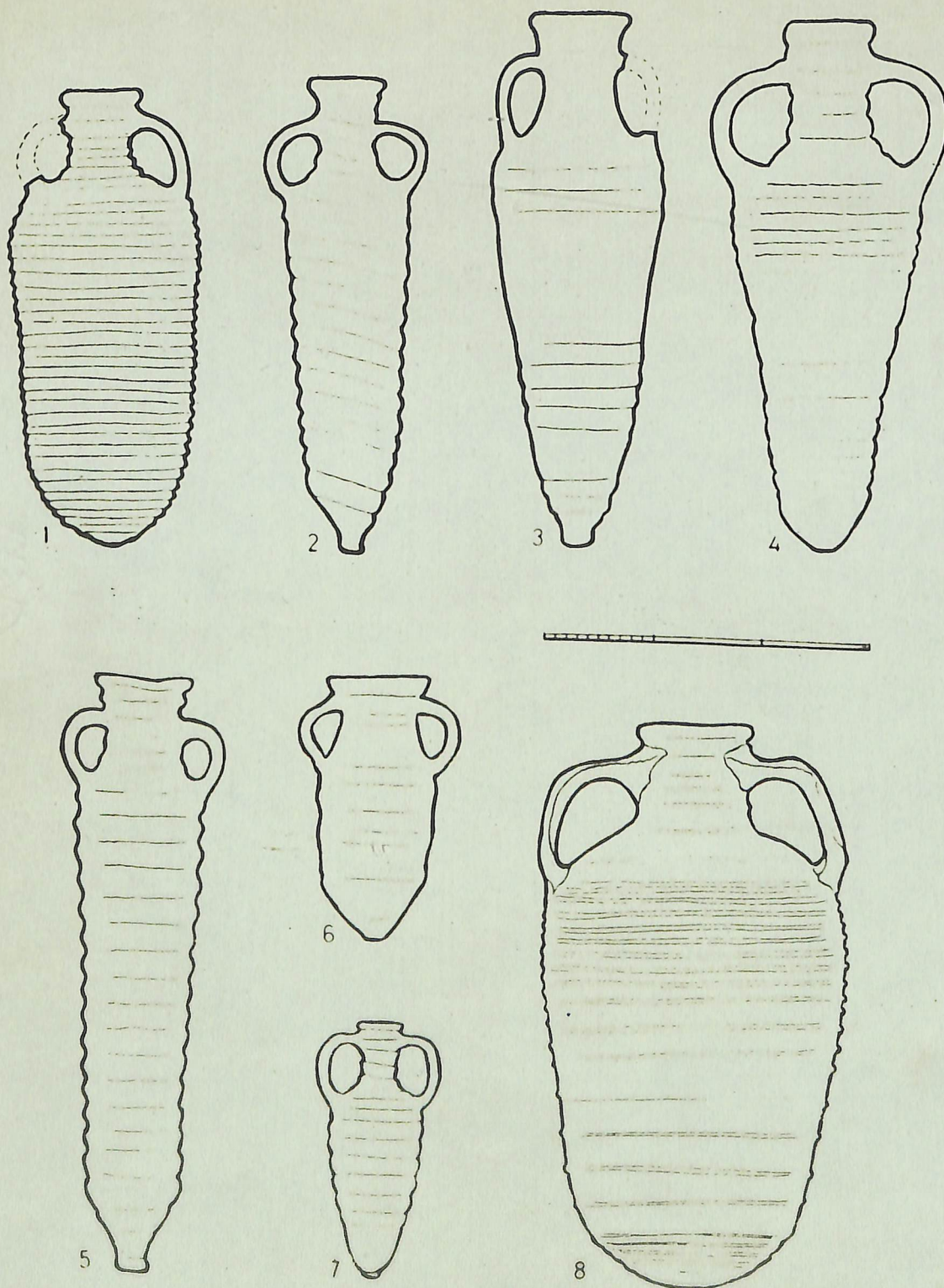
Before ending the discussion of 10th-12th century amphoras we may add still one amphoroid vessel from Dimitrovo (Pernik) (fig.15).²⁾ It is almost cylindrical, with everted lip and two flat handles. The whole body is covered by slight, hardly visible rounded flutes. It is made of orange-red clay (height 34,5 cm, dm. of the bottom 12 cm). This amphoroid vessel was found with two jugs, apparently 11th-12th century vessels and with iron implements in a fort, fortified in 11th century by Kraker. It shows that even this vessel may be dated in 11th-12th centuries.

The impression that during 12th-13th centuries amphoras have little variations and are only rare, is correct. During the 14th century the amphoras disappear, their place take ^{over} other vessels, both for transports and storing. It is quite probable that the amphoras disappear with the Turkish occupation, there could be used instead of them.

260 Actually, we find also from the time after the Turkish occupation some vessels resembling amphoras. . For ex. ^{some} ~~a~~ vessels of ~~similar kind~~ ^{this kind} were found in a Turkish level of 16th - 17th centuries ~~xx~~ in the centre of Sophia on a ground of "Ministry of heavy machinery" (fig.16).¹⁾ It is, actually, a shape mixed of amphora, stannos and jug; only the two handles resemble an amphora.

We do not think that this article is an exhaustive study of all the types of

- (260) mediaeval amphoras existing in our country, but we hope to be able to ^{continue} ~~finish~~ this work later. The purpose of this ~~xxxxxxxxxxxx~~ publication of Bulgarian mediaeval amphoras was to bring attention to the use and distribution of this type of vessel in the western part of the Black Sea area, which may also help to date the ^dmediaeval layers/levels.

Обр. 1. Амфори от V—VII в.

1 — от Варна без паспорт; 2, 4 — от Преславско; 3 — от с. Избул (Коларовградско); 5 — от с. Извор (Бургаско); 6 — от с. Попина (Силистренско), разкопки 1954 г.; 7 — от с. Обзор (Бургаско); 8 — с. Салановци (Врачанско)

Fig. 1. Amphore Ve—VIIe siècle

1 — de Varna, de provenance inconnue; 2, 4 — de l'arrondissement de Preslav; 3 — du village Izbul (arrondissement de Kolarovgrad); 5 — du village Izvor (arrondissement de Bourgas); 6 — du village Popina (arrondissement de Silistra), fouilles de 1954; 7 — du village Obzor (arrondissement de Bourgas); 8 — du village Salanovzi (arrondissement de Vratza)

Другата амфора (обр. 1,2) от Обзор (Гъозекен), Бургаско, е намерена случайно край крепостната стена на старото селище.¹ Тя е от червеникава глина и с малки размери (дължина 23 см). По форма амфората напомня на вретено — към дъното изведнъж силно се стеснява и завършва с едва забележима пъпка. Тя има тясно и високо гърло и две дълговидни дръжки с изпъкнал ръб, който върви по дължина. Дръжките са небрежно изработени, груби и сякаш са чужди на амфо-

Обр. 2. Амфора от с. Обзор (Поморийско)
Fig. 2. Amphore du village Obzor (arrondissement de Bourgas)

Обр. 3. Амфора от Варна
Fig. 3. Amphore de Varna, de provenance inconnue

рата. Широки изоблени бразди покриват изцяло тялото ѝ. Отвътре по стените на амфората личи много ясно лентъчната техника на изработка.

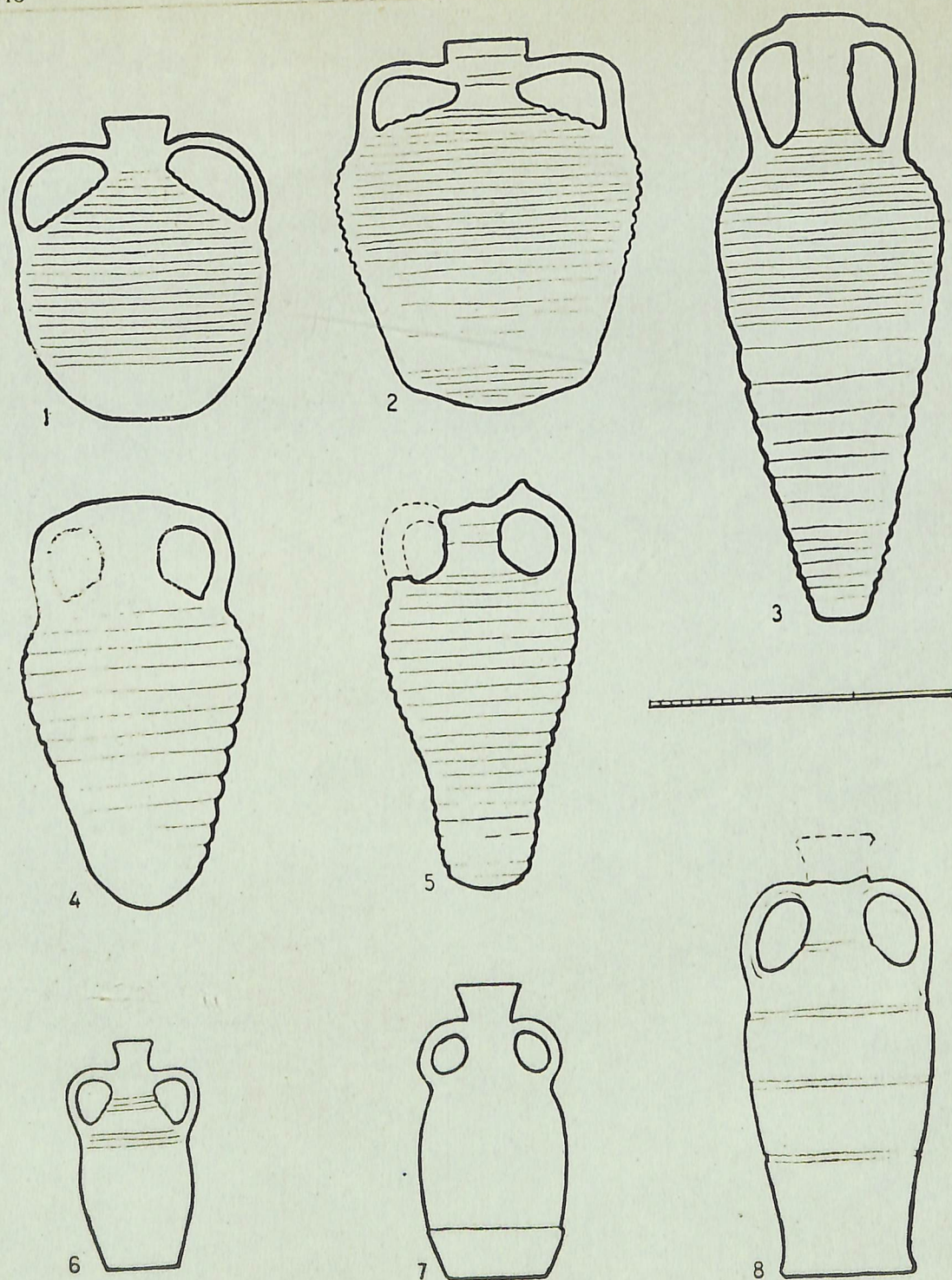
Хвърлим ли поглед върху най-късните паметници, произхождащи от Обзор, ще видим, че са все от V—VI в. Следователно това селище е споделило съдбата на Истрия, Попина и други, т. е. животът в него е прекъснат вероятно около VII в. Това ни води до заключението, че и външната амфора, която не може да бъде по-ранна от V в., е от V—VI в. Датировката се потвърждава и от успоредиците, които намираме.

Близо до амфората от Обзор са амфорите от Истрия,² открити в двата последни пласта от късноримската епоха, които се отнасят между 570—610 г.³ Амфо-

¹ Амфората е намерена случайно от един жител на селото и се пази в сбирките на Археологическия музей в София (инв. № 3961).

² Ем. Kondurachi. Цит. съч., 457, fig. 380.

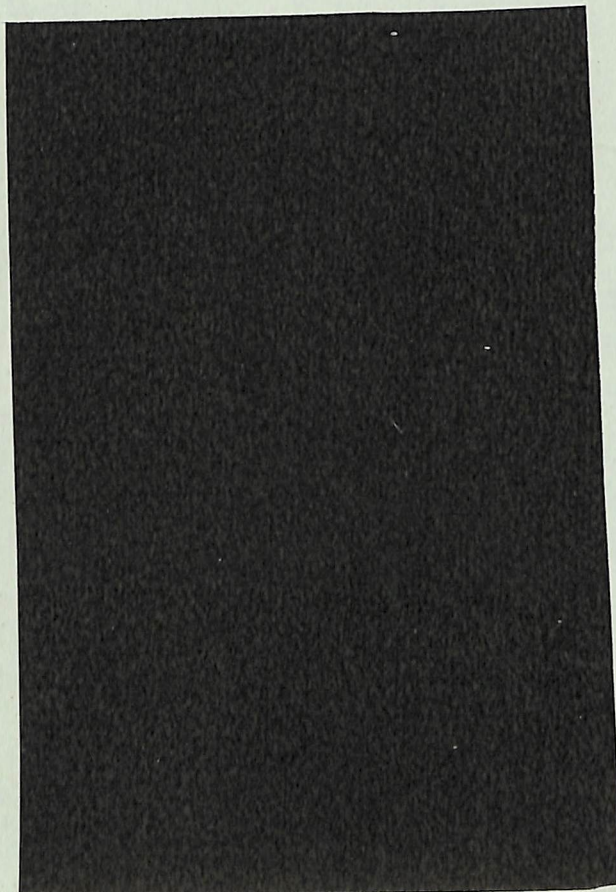
³ Там, 455.

Обр. 4. Амфори от VIII—X в. и амфоровидни стомни от VIII—XI в.
 1 — от могила XXXIII в Плиска, разкопки 1934 г.; 2 — от с. Попина (Силистренско), разкопки 1954 г.; 3, 4, 5, 8 — от търговските помещения в Преслав, разкопки 1953, 1955 г.; 6, 7 — от Плиска

Fig. 4. Amphores VIIIe—IXe siècle et cruches amphoriques du VIIIe—XIe siècle
 1 — du tumulus XXXIII Pliska, fouilles 1934; 2 — du village Popina (arrondissement de Silistra), fouilles 1954; 3, 4, 5, 8 — d'établissements de commerce de Preslav, fouilles 1953, 1955; 6, 7 — de Pliska

Най-разпространени и характерни за IX—X в. са амфорите, показани на обр. 4₂, 5. Те имат късо набито тяло, широка горна част и заоблено дъно. Източени са от розова или жълтеникава глина. Понякога отгоре са покрити с тънък пласт от бяла ангоба. Почти цялото им тяло или по-голямата част от него е набраздена с дълбоко врязани хоризонтални бразди. При тези амфори най-добре личи свързването на дъното с горната част. Това показва, че амфорите от този тип са се изработвали на две отделни части, които после са били съединявани.

Обр. 6. Амфора от Созопол, IX—X в.
Fig. 6. Amphore de Sozopol, IXe—Xe siècle

В дръжките и устието тези амфори показват известни различия. Амфората от Свищов (обр. 5) има съвсем ниско гърло и две масивни дъговидни дръжки с кръгло сечение, издигнати над устието. Същото устие и дръжки имат и амфорите, намерени в развалините на Дръстър (Силистра),¹ както и амфората, извадена от морето при с. Кранево, Варненско.² Най-голям брой такива амфори са открити в дворците, построени от Василий I в квартала на Манганите в Цариград.³ Тази форма е била господстваща през IX—X в. във Византия.⁴ Такива амфори са намерени и в Киев.⁵

¹ В музея в Силистра се палят две цели амфори (инв. № 214, 215) и части от други три (инв. № 491, 492, 493).

² Тази амфора се намира в Археологическия музей в гр. Варна (инв. № IV, 610).

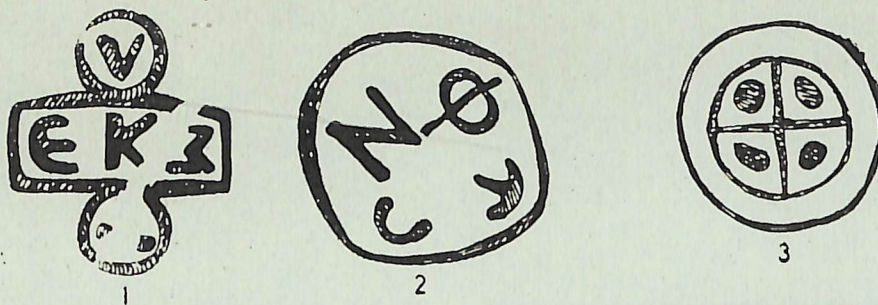
³ R. Demangel et E. Mamboury. Le quartier des Manges et la première région de Constantinople. Paris, 1939, 149.

⁴ А. П. Яковсон. Цит. съч., 335.

⁵ История культуры древней Руси. I. М.—Л., 1948, 271, рис. 171.

XI в.¹ Подобни амфори са открити масово в Херсон, гдето са добре датирани с монети от Василий I и Василий II.²

Освен крушообразните амфори през X—XI в. са съществували и други амфори, които имат заострено дъно (обр. 4₃). Те са по-късно развитие на ранносредновековните остроудънни амфори от V—VI в., като са загубили крачето на ранните амфори и обляя пръстен около устието, а дръжките им са станали по-plosки, по-широки и се долепват почти до устния ръб.

Амфорите от този тип са от розова или червена глина (на дължина достигат до 61 см). Те имат тясно и високо гърло и две плоски дръжки, които се долепват до гърлото малко по-долу от устния ръб.³

Когато разглеждаме амфорите от IX—XI в., не можем да не се спрем и на тази тяхна специфична особеност, която отбелязва и Якобсон за амфорите от IX—X в. от северното Причерноморие,⁴ а именно печатите (обр. 7). Тях намираме обикновено върху плещите или дръжките на амфорите. Тази особеност имат не само някои от средновековните амфори, намерени у нас, но изобщо амфорите от IX—XI в., произхождащи от земите около черноморското крайбрежие: Южна Русия, Румъния и Византия.⁵ Върху някои от амфорите се срещат във вид на графити и отделни букви, монограми, знаци и неясни начертания (обр. 8₁₋₁₁).

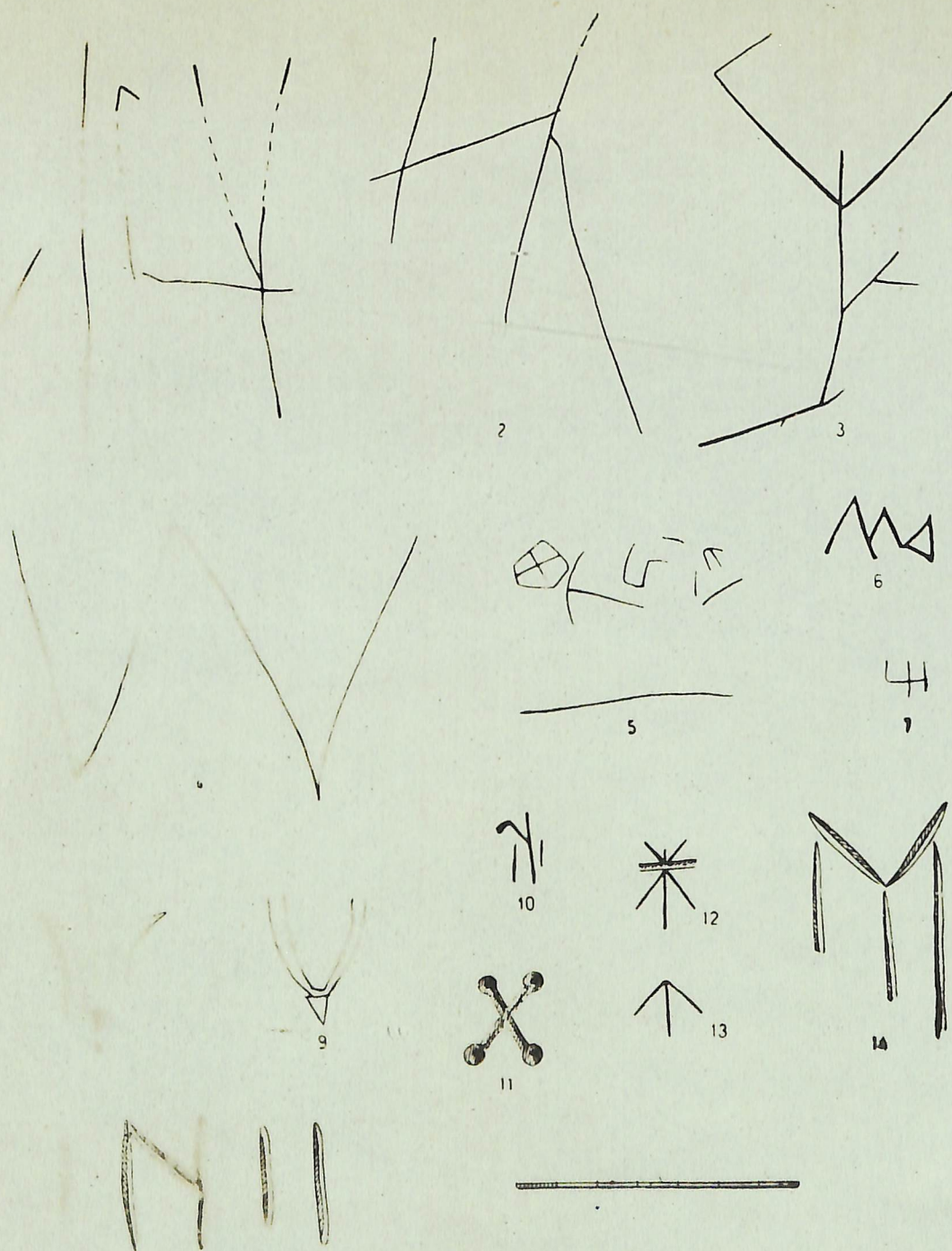
¹ Й. Чангова. Търговските помещения край южната крепостна стена в Преслав. ИАИ, XXI, 1957, 279, табл. VII_{2,3} и 263.

² А. Л. Якобсон. Средневековые амфоры северного Причерноморья. СА, XV, 1951, 333, рис. 6₂₄; 335.

³ Тези амфори са намерени с монети от X в. от Константин VII и Й. Цимисхи и оловени печати от XI в. Вж. Й. Чангова. Цит. съч., 279, табл. VII₁ и 263.

⁴ А. Л. Якобсон. Цит. съч., 336.

⁵ Най-голям брой амфорни печати са намерени във Византия. Вж. R. Demangel et E. Mamboury. Цит. съч., 150, fig. 200 и 151, fig. 201.

Обр. 8. Графити на амфори от IX—XI в.

1, 2, 11, 14, 15 — от Преслав; 2—6 — от Силистра; 8—10, 12, 13 — от Плиска

Fig. 8. Graffiti d'amphores du IXe—XIe siècle

1, 7, 11, 14, 15 — de Preslav; 2—6 de Silistra; 8—10, 12, 13 — de Pliska

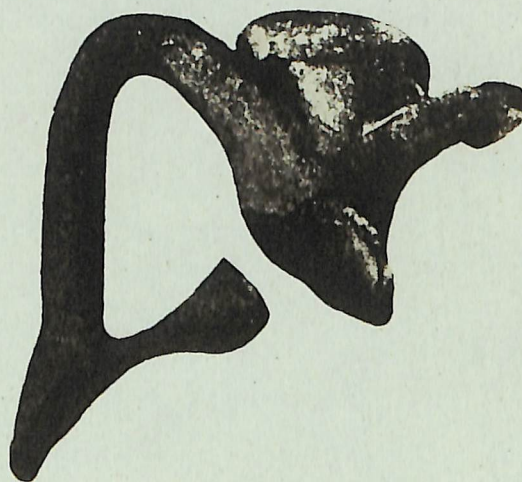
и Силистра.¹ Известни са и от Диногечия, гдето се датират от първата половина на XI в.² Фрагменти от този тип амфори се срещат обикновено в славянския пласт на Саркел от X—XI в.,³ както и в Поднепровието.⁴ Най-много такива амфори са намерени в Цариград при разкопките на дворците в квартала на Манганите и се датират към X—XI в.⁵ Разпространение са имали обаче главно в XI в.⁶

Съвсем близки до тези амфори са две амфори, извадени от морето при Созопол (обр. 11)⁷ — източени от розова глина. Те са набраздени със съвсем тесни и леки бразди и имат още по-тясно и високо гърло, а грубите им дръжки, които са с елипсовидно сечение, започват под устието, високо се издигат над него и после перпендикулярно се спускат към плещите. Най-голям брой такива амфори са намерени в горелите землянки в Диногечия и се датират от втората половина на

Обр. 9. Амфоровидна стомна от с. Енина (Казанлъшко), XII в.

Fig. 9. Cruche en forme d'amphore du village Enina (arrondissement de Kazanlâk), XIIe siècle

Обр. 10. Част от амфора от Плиска, XI—XII в. (по Шкорпил)

Fig. 10. Fragment d'amphore de Pliska, XIe—XIIe siècle (d'après Škorpiľ.)

¹ Абоба Плиска, 305. При прокопаването на канал в центъра на града през 1956 г. е намерена още една част от този тип амфори — дръжките ѝ са широки 6 см. Инв. № 1136.

² J. Вагнеа. Цит. съч., 520.

³ А. Л. Якобсон. Цит. съч., 339, рис. 10₃₄ и 339.

⁴ История культуры древней Руси, I. М. —Л., 1948, 141, рис. 97₂.

⁵ R. Demangel et E. Mamboury. Цит. съч., 147, fig. 197 и 149, fig. 199.

⁶ А. Л. Якобсон. Цит. съч., 340.

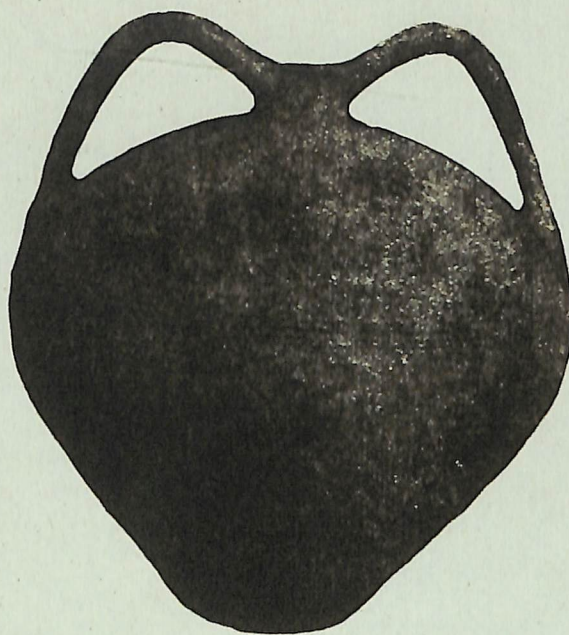
⁷ Амфората е дълга 63 см, максимална ширина 30 см. Пази се в Археологическия музей в Бургас под инв. № 1999.

XI в.¹ Известни са и от Южна Русия,² гдето се срещат с друг тип амфори пак от XI—XII в. И макар да нямаме преки данни за датирането, това, че те се срещат на други места около Черноморието само в XI—XII в. и че досега у нас не са намерени с материали от X в., както и с по-късни материали, например от XIII в., ни дава основание да приемем като възможна датировка XI—XII в. Изглежда, че тези амфори представляват крайното развитие на средновековните крушообразни амфори.

Обр. 11. Амфора от Созопол, XI—XII в.

Fig. 11. Amphore de Sozopol, XIe—XIIe siècle

Обр. 12. Амфора от Несебър, XII—XIII в.

Fig. 12. Amphore de Nesebar, XIIe—XIIIe siècle

Неприемливо е за нас мнението на А. Л. Якобсон, който смята, че крушообразните амфори с плоски дръжки (показани на обр. 10) са междинен тип и че на основание на тази форма е била изработена друга, по-устойчива — амфорите с големи размери и силно издуто тяло³ като амфорите от Несебър (обр. 12). Ние смятаме, че амфорите с големи размери и издуто тяло, които се срещат в горните пластове на Херсон, Ески-Кермен и Саркел и се датират в границите на XII—XIII в., отчасти XIV в.,⁴ по форма са по-близки до амфорите от X в. с ниско набито тяло, със съвсем ниско гърло и дъговидни дръжки, издигнати над устието,⁵ отколкото до издължените крушообразни амфори. Това се отнася и за амфорите, открити в църквата Пантократор в Несебър (обр. 12),⁶ които са напълно подобни

¹ J. Vagnea. Цит. съч., 520, fig. 3₂ и 519.

² А. Л. Якобсон. Цит. съч., 339, рис. 10₃₆.

³ Пак там, 340, 341, рис. 11₈₇, 88, 89.

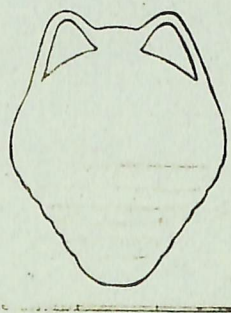
⁴ Пак там, 340.

⁵ Вж. обр. 5.

⁶ Амфорите са открити в скривалището на тавана на църквата Пантократор, която се датира от началото на XIV в. Вж. Н. Мавродинов. Еднокорабната и кръстовидната църква. София, 1931, 98. Сега амфорите се намират в Археологическия музей в гр. Варна, инв. № III-311 и III-312.

на южноруските. И те са с грамадно, сфероконусно тяло (високо 55—57 см), набраздено с леки и тесни бразди, със съвсем ниско устие, което няма пръстен наоколо, и две масивни дъговидни дръжки с почти кръгло сечение, които като че ли излизат от крайния ръб на устието, високо се издигат над него и после изведнъж се спускат към най-широката част на търбуха.

Като преходен тип или по-скоро като връзка между амфорите от X в. и несребърските от XII—XIII в. е една друга амфора, произхождаща пак от Несебър (обр. 13).¹ С по-малките си размери, с общия си силует, със своята нагъната на широки заоблени бразди повърхност тя се приближава до амфорите от X в. Плоските ѝ и широки дръжки, които като че ли излизат от края на ниското и право (без пръстен наоколо) устие, я доближават до амфорите от църквата Пантократор. Тази амфора е съвсем близка

Обр. 13. Амфора от Несебър, XI—XII в.
Fig. 13. Amphore de Nesebar, XIe—XIIe siècle

Обр. 14. Амфоровидна стомна от Търговище, XII в.
Fig. 14. Cruche en forme d'amphore de Targovište, XIIe siècle

както до една амфора от Кобяковското градище (Северен Кавказ), която по други находки се датира XI в.,² така и до една амфора от Диногения, която също е от XI—XII в.³ Подобна амфора е намерена и в Ески-Кермен и по монети се датира към XII—XIII в.⁴

Все към средновековните амфори от XII—XIII в. трябва да прибавим и амфоровидната стомна от Търговище (обр. 14), която е била пълна с монети от XII в.⁵ За разлика от амфоровидната стомна от с. Енина, Казанлъшко, тази е от оранжевочервена глина, има овален търбух (висока 28,2 см, диаметър на търбуха 18 см), тясно и високо гърло и две плоски дръжки, които при долепването си до гърлото образуват един втори пръстен под този на устието. Този съд, който е с не големи

¹ Амфората има инв. № 7842 и се пази в музея в Казанлък.

² М. И. Артамонов. Средновековные поселения на нижнем Дону. Ленинград, 1935, 43, рис. 43.

³ J. Vagnea. Цит. съч., 520, fig. 3a.

⁴ Н. И. Репников. Городище Эски-Кермен. Археологические исследования в РСФСР, 1934 — 1936 г., М—Л., 1941, 281, XLIV₂.

⁵ Т. Герасимов. Коллективные находки на монеты през 1939. ИАИ, XIII, 1932, 344. Монетите са от Мануил I Комнин и Андроник.

размери, явно е бил предназначен за всекидневна домашна употреба, както и останалите амфоровидни стомни. Подобна амфоровидна стомна е намерена в Диногения.¹

За да завършим с амфорите от X—XII в., ще прибавим и един амфороподобен съд от Димитрово (Перник) (обр. 15).² Той има почти цилиндрична форма, извит навън устен ръб и две плоски дръжки. Цялото тяло е набраздено с едва видими заоблени бразди. Съдът е източен от оранжевочервена глина (дълъг 34,5 см, диаметър на дъното 12 см). Този амфороподобен съд е бил намерен заедно с две

Обр. 15. Амфороподобен съд от Димитрово, XI—XII в.
Fig. 15. Vase amphorique de Dimitrovo, XIe—XIIe siècle

Обр. 16. Амфороподобен съд от София, XVI—XVII в. (разкопки 1953 г.)
Fig. 16. Vase amphorique de Sofia, XVIe—XVIIe siècle, (fouilles de 1953)

кани, павурче, две гърнета от XI—XII в. и железни оръдия на труда в крепостта, която през XI в. е била защищавана от Кракра. Следователно и нашият съд може да се отнесе към XI—XII в.

Изобщо прави впечатление, че през XII—XIII в. амфорите не само че са по-еднообразни по форма, но се срещат и по-рядко. Изглежда, че тези съдове, които са съществували и са били широко употребявани векове наред, през XIV в. са били заменени с други съдове, по-удобни както за транспорт, така и за домашна употреба. Твърде възможно е изчезването на амфорите от нашите земи да е във връзка с нашествието на турците в България, които може би вместо амфори са употребявали мехове.

¹ J. Vagnea. Цит. съч., 523, fig. 4.

² Съдът се пази в Археологическия музей в София (инв. № 3813. 6).

J. Cangova, "Mediaeval amphoras in Bulgaria," Bulletin of the Archaeological Institute [of Bulgaria], XXII, 1959, pp. 243-262 (pp. 261-2 are a summary in French).

p.243

The archaeological exploration of the mediaeval settlements since 1944 brought to light large amounts of ceramic material. It is already possible to go further in studying the typology and chronology of mediaeval pottery. These studies have not yet brought a definite chronology of household pottery but it is already possible to date by them the settlement finds to some extent. The situation of the study of med. amphoras is however different. Some samples, already published, but most of them have not been thoroughly studied even if many are exhibited in our museums. The principal difficulty is caused by the finding-circumstances. Most of them were found without context and only little is recorded about the rest. It would not be possible to go further without having a well-dated material. During the last years more ~~material objects were excavated~~ excavations were made which yielded relatively much well-dated pottery and among these well-dated complexes also wine-amphoras were not uncommon. So for example a house of a merchant was excavated in Preslav with 8 amphoras and more fragments, all well dated. Such material was also found in other trenches in Preslav, and also in Pliska, Gigen, Rasgrad, Popina and others. So I started in 1951 my studies of mediaeval amphoras from Bulgaria and I should try attempt their chronological classification, naturally as far as the material allows.

p.244

In 1951 Jacobson published a chronological classification of mediaeval amphoras from the Pontic area, and later the mediaeval amphoras from Istria and Dinogetia. For the study of early mediaeval amphoras, the finds from Bulgarian museums are very important especially those from the Vth to VII th centuries A.D. Many of the early amphoras ~~from our museums~~ in our museums are without any record or at best only with a finding-place. The number of samples from real excavations are mostly not very exactly dated and though we have only a few fixed points for the chronology. If we should put them in a chronological series we must help ourselves with parallels from Histria ~~but~~ ^{where} they are well-dated. Even the comparable finds from south Russia are

(p. 244) relatively well-dated.

(M. Bough also type from here on, no, in little editing by V.G.)

Still very close to the Roman amphorae from the 4th century A.D. is one amphora in the Archaeological museum of Varna (fig.1,1), without any record. 3)

It is of reddish clay, its body is cylindrical, bottom rounded, the neck high cylindrical with rounded broad lip and two little handles. All the surface is decorated by horizontal flutes (h. 43 cm, max dm. 18,5 cm). Its shape is almost undistinguishable from ^alate Roman amphorae from Myrmekion and from an amphora found in the low level of Dinogetia, which is dated in the 3rd - beginnings of the 4th century A.D. 5) It is very similar to the Varna amphora, but the cylindrical body is a little narrower and elongated. 4)

Close to our amphora is ^{also}a piece found in Sudja, 6), according to Jakobson contemporary with the Sudja cemetery, i.e. of 5th century. 7) It is the best parallel to our piece.

To the early mediaeval amphorae, the elongated ^{vessels}samples with pointed bottom should be added. (fig.1:2,3). They are usually of ~~the~~ an orange clay, their length reaches 50 cm. They have a high, broadly opened neck with well-pronounced rounded lip. The handles are ^{small}little, rough and pressed a little towards the bottom. The bottom end is similar to the amphorae from the Classical Antiquity, and the whole body from neck to bottom decorated by rounded flutes. The handle is attached low deep below the lip, at the middle of the neck, what distinguish them from the later pieces.

Many such amphorae were found in our country by chance. 8) Only in Gigen they were found during a regular excavation. Here they were found in a level above the destroyed temple of Fortuna, with the pottery dating from IV-VI centuries and with coins of 6th century. 1)

Similar amphorae were found in southern Russia. One sample in the Chersonesos museum is dated by Jakobson in the same period (5th-6th century). 2)

Such amphorae were mostly found in our coastal settlements and in Northeast

(246)

Bulgaria, where they were in use during 5th and 6th centuries. Some archaeologists³⁾ held them ~~wrong~~ incorrectly for Slavonic and dated them much later (8th-10th cent.).

Only little different from the type of amphoras described ^{above} (is ~~x~~ the amphora fig. 4)⁴⁾ 1:5 from Izvor, distr. Burgas, now in the Arch. museum in Sophia. Its body is cylindrical, elongated (^{height} 55 cm). Such an amphora was found in Petrovdol, distr. Provadij.⁵⁾

The Amphora fig. 1:4 from the distr. of Preslav has a pointed bottom of a type⁶⁾ different from all others of this type. Similar amphoras were found in Chersoneseos. May be it is slightly later stage, as the 7th century amphoras do not have ^{any} ~~x~~ foot.

Two early Mediaeval amphoras with pointed bottom are of another shape (fig. 1: 6, 7). One (fig. 1:6) was found during an excavation of a hill fort near Popin⁷⁾, distr. Silistren. It is of coarse fabric, the ~~body~~ ^{body} being red. The body is cylindrical, with conical upper part (25 cm high). High broad neck, ^{with} ~~mouth everted~~, two handles of circular section, attached just below the lip. A similar amphora was⁸⁾ found in Galata, distr. of Varna.

Two amphoras come from ancient settlements of the "bad epoch", which were ~~destroyed~~ ^{abandoned} in the time of tribal migrations from the north. It is shown by the finds from these settlements. The early level on the "Gradishte" (hill-⁹⁾ fort) in Popina is dated in 4th-6th cent. During the excavation of the Thracian settlement of Galata, a basilica destroyed in 6th century¹⁰⁾ and a hoard of coins from 6th century were found.¹¹⁾ All this enables to date the amphorae from Popin¹²⁾ and Galata in 5-6th century A.D. The same shape is known from Histria from¹³⁾ early 6th century.

247

The second amphora (figs. 1, 7 and 2) from Obzor (Gjuzeken), distr. Burgas, is a chance find at the fort wall of the settlement.¹⁾ It is ^{small} of reddish clay and ~~little~~ ^{height} ~~plate~~ (23 cm). In its shape the amphora reminds a spindle - it is sharply ~~ribbed~~. The handles are ~~very~~ crude and like not belonging to the vessel. Broad rounded flutes cover the whole body. The ~~irregular~~ irregular places give

(247)

a good information about the technique in which the amphora was produced.

If we look up on the latest monuments coming from Obzor, we can see that they are all of 5th-6th centuries. This settlement shared the fate of Histria, Popina and others, i.e. the life in it disappeared in 7th century. It leads to the conclusion that this amphora, which can not be earlier than from 5th century, dates from 5th-6th century. This dating is proved also by other evidence.

248

Near to the Obzor amphora are amphoras from Histria²⁾ found in the two last ~~islands~~³⁾ Late Roman levels, dated between 570 and 610. The amphora from Obzor finds also a parallel in an amphora from an early mediaeval cemetery near Agojski aul on the Caucasian coast of the Black Sea, which is dated in 6th - 7th centuries.¹⁾

In order to finish the early mediaeval amphorae, we must mention another type of amphoras with heavy proportions. (fig. 1; 8, and 3). It seems to be a further development of the similar amphoras of the 5th century²⁾ towards the popular form of the mediaeval amphoras. The body of these amphoras is very broad, the bottom rounded, the neck short and broader, the handles perpendicular, ~~from~~^{to the neck} ~~shoulderxxxxxxx~~ and the body are ~~shoulderxxxxxxx~~ The shoulder is decorated by narrow grooves. ~~and the centre of the body~~ Such amphorae were found in our country on several sites.³⁾

Exact ~~xxxxxx~~ parallels we find on the northern coast of the Black Sea. One such amphora has been found in Chersonesos with the pottery dating from 5th-6th centuries⁴⁾ and with the coins of Zenon and Justinian. According to Jacobson, this type of amphoras was widely used in the Pontic area during the 6th century.⁵⁾

Some parallels ~~xxxxxx~~ were found also in Roumania. In Sucidava (Tshelej) was an amphora from 6th century⁶⁾ found in ~~this~~^(context) part of the fortress, ~~whichxxxxxxoccupied~~ by where the Byzantine soldiers lived.

The early mediaeval amphorae, which we were studying, can be divided in two

(249) main groups. - amphoras with elongated body and pointed bottom, and in those with rounded bottom. They are the two main shapes, which with ~~xxxxxxxxxxxx~~ later times greater or less important changes lived on into the 9th and 10th, even in the 13th century).

x

A special important place among the Mediaeval amphoras of the 8th and 9th centuries takes the amphora from the tumulus 33 in Pliska (fig.4:1). It differs from early mediaeval amphoras, known from our country and also from the later ones by its characteristic shape. It has a spherical body, high cylindrical neck and two bow-shaped handles from neck to the shoulder base. It is covered with narrow grooves. (it is 30,5 cm high, max.dm. 25,5 cm).

~~From this~~ An upper part of a similar amphora (neck with the upper part of its shoulder and handle) comes from the same tumulus, from the upper part of its body. If we take into consideration that these amphoras were associated with the pottery from 8th - 9th centuries, we must date them in 8th - 9th centuries as well. First of them started already in 6th century.

250

The most characteristic type of amphoras from 9th-10th centuries is illustrated on fig. 4:2 and 5. It has a broad biconical body with broad upper part and rounded bottom, it is made of pink or yellowish clay. Sometimes it may have a white cover on it (engoba). Almost the whole body is decorated with deep horizontal grooves. The upper and lower part of the vessel were apparently made separately, there are visible traces of the joint of them in the middle.

There are considerable differences in the shapes of neck and handles among these amphoras. The amphora from Svishov (fig.5) has very low neck and two looped handles of circular section raising above the lip. The same neck and handles has an amphora found in the ruins of Drastar (Silistra), as well as another one found near Kranevo, distr. of Varna. Similar amphoras were found in the palace built by Basileus I. in the quarter of Mangans in Constantinople

The same shape was popular in the Byzantine empire during the 9th and 10th centuries.⁴⁾ Even in Kiev a similar amphora was found.⁵⁾

251

The amphoras of the second variant have a relatively low neck and two massive horizontal handles with parallel flutes (fig.4:2). They are a little looped, their upper end being attached just below the rim. The amphoras of this type (complete samples or fragments) ^{were found} ~~during~~ the excavations of many mediaeval settlements in our country: in Popina, distr. Silistren,¹⁾ Pliska,²⁾ Car Asen (distr. Silistren),³⁾ Preslav⁴⁾ and Varna,⁵⁾ always in the context of 9th - 10th centuries.

Amphoras of the same type are further known even from other settlements around the Black Sea: from Chersonesos,⁶⁾ Sarkel⁷⁾ and Dinogetia.⁸⁾ The Chersonesos samples are well dated by the coins of 9th - 10th centuries; in Sarkel they come solely from the lower level which is not later than 10th century.⁹⁾ In Dinogetia they were found in the earliest level of the feudal settlement of the 10th and 11th centuries.¹⁰⁾

In the same time with the type mentioned, there exists also other amphoras, with more elongated, ~~axiixixix~~ ^{piriform-like} body, narrow neck and two flat handles attached to the upper part of neck (fig.6).¹¹⁾ Their surface is grooved. Similar amphoras are known from Tiritaki,¹²⁾ Sarkel¹³⁾ and Chersonesos,¹⁴⁾ all dating from 9th-10th centuries. Very near in its shape is another amphora with an inscription, found in Gnezdno¹⁵⁾ and dated in ~~early~~ the beginnings of 10th century.

During the 10th century, the shape ^a changes considerably. The ~~lower part~~ ^{lower part} of the vessel ~~becomes narrower~~ ^{becomes narrower} ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ and it takes an actual piriform shape.

Important changes ~~may~~ ^{can} be traced ~~with~~ ^{on} the neck and ~~with~~ ^{the} handles. Sometimes the neck becomes narrower, higher and the handles more massive, (fig.4:5), sometimes the handles are becoming flat and the neck broader, funnel-shaped. (fig.4:4). The upper part of the handles is mostly attached almost to the rim. Clay is ~~rose~~ ^{pink} or ~~red~~ ^{mixed}, with quarcite grains or with ochre of various colours.

Their dimensions are different. (The length may reach 42 cm and maxdm. 24 cm.)

~~At~~ This type of amphoras is known only from Preslav (in Bulgaria). A merchant house was found there near the southern fortification wall, and with the ~~amphoras~~ ⁱⁿ there was pottery of 10th - 11th centuries, coins of 10th century and plumb seals dating from the first half of 11th century.¹⁾ ~~Similar amphoras were found~~ A

252

large amount of these amphoras was found in Chersonesos, where they are dated by the coins of Basileus I and Basileus II.²⁾

Along with the piriform amphoras, ~~during the 10th-11th centuries~~ another type of amphoras with pointed bottom existed during 10-11th centuries (fig.4:3).

(252) They are a late development of early mediaeval amphoras of 5th - 6th centuries, with shorter, less pronounced lip and flattened, broader handles (in section, attached almost to the lip.

Amphoras of this type of of ^{pink} ~~rose~~ or red clay, their length reach 61 cm. The neck is narrow, flat handles are attached just below the rim.³⁾

Considering the amphoras of 9th - 11th centuries, we cannot omit one peculiarity, noticed already by Jacobson in the Pontic area;⁴⁾ the stamps (fig.7). They are usually stamped on the shoulder or ~~on the~~ above on the handles. ~~Not only the~~ ^{Not only the} amphoras found in Bulgaria have stamps, but it was common in all coastal areas of the Black Sea: in Southern Russia, in Roumania and in the Byzantine area.⁵⁾ On the upper part of some amphoras, there are graffiti, single letters, monograms, signs and various ~~drawings~~ incised lines. (fig.8:1-11).

254 All the stamps on the amphoras represent ^{producer's} ~~traders~~ marks. A name of a ~~owner~~ is incised on an amphora from Preslav²⁾ and on a handle of an amphora from Pliska.³⁾ Some marks on the Bulgarian amphoras are paralleled in Dinogetia (fig.8:6,8,11).⁴⁾ The mark fig.8:8 is known not only from Roumania, but also from Russia. Also the well-known sign of property of the Rurik dynasty is very similar.⁵⁾ Some Byzantine stamps were found on some amphoras (fig.7:1, ~~2~~, 4-6).⁶⁾ The amphoras with Byzantine stamps were certainly imported from this part of world. It is ^{however,} impossible to suppose that in our well-developed pottery workshops on our settlements of 9th-11th centuries no amphoras were produced, if there are various shapes ~~amphoras~~ of various clays found here, as e.g. in Preslav. The uniformity of shapes ~~s~~ can be explained by common cultural tradition and by interrelations of the countries around the Black Sea. It is no reason to suppose that the only production centres of amphoras were the Byzantine Empire and south Russia and explain all other finds as imports from these two countries, as Bärnea explained the amphoras from Dinogetia.⁷⁾

An important place among the amphoras of 10th-11th centuries have the amphoras with flat bottom, i.e. amphoroid stamnoi (fig.4:6,7,8).⁸⁾ There are often found in Mediaeval settlements, and not in small amounts. According to their shape, the amphoroid stamnoi are very close to the stamnoi with horizontal handles, but the two handles bring them near to the amphoras.

Two amphoroid stamnoi from Pliska may be ~~long to~~ the earliest (fig.4:6,7).⁹⁾ One of them (fig.4:6) is of buff clay (height 24 cm, dm.13 cm), ^{it has a} with piriform body with the max. width in ~~its~~ ^{the} centre. The handles are rather big, neck first conical and then cylindrical. Neck and shoulder are decorated by

254)

groups of grooves. Closely similar neck and shoulder has an amphora from ~~the~~ grave XXXIII in Pliska.¹⁰⁾

255

The second amphoroid stannos (fig.4:7) is of buff clay and is decorated by mechanically incised latticed rhombs (height 30 cm). The body is cylindrical, the bottom flat; narrow neck ends in a funnel-shaped mouth. Two bow-shaped handles of ellipsoid section connect the middle of the neck with the lowest shoulder. Massive body and the potter's technique connect the amphoroid stannos with the ~~earl~~ protobulgarian pottery from Pliska grave XXXIII, which is dated in 8th-9th century ~~xxx~~¹⁾ and with the pottery from the cemetery in Novi Pazar, which dates from 8th century.²⁾

Analogical amphoroid stannos were found in Roumania and dates from 9th century.³⁾ In the Bucarest museum is also one sample coming from Pliska.⁴⁾

These amphoroid stannoi were still in use in the 9th century. Together with the stannoi, they become one of the characteristic pottery shapes of this period. The ~~xx~~ shape remains almost the same, only the body becomes narrower and elongated. One distinguishing criterion is the clay and technique of production. The buff amphoroid stannoi did not almost occur; in 10th century they were made of red, ~~rose~~^{pink} ~~ax~~ or orange clay. The upper part of them is glazed (fig.4:8). Also the buff-blackish pottery is rare. Such amphoras were found in Preslav with a coin and other materials from 10th century.⁵⁾ They are known also ~~also~~ from Pliska,⁶⁾ Popina,⁷⁾ Razgrad⁸⁾ and from other mediaeval settlements with the materials of 10th - 11th centuries. Exact parallels come from Southern Russia⁹⁾ and from Roumania.¹⁰⁾ This ~~for~~^{shape} was found still in late contexts (12th century), but only like a rare late ~~tradition~~^{off-shoot}. The amphoroid stannos from Eninzo, distr. Kazanlak (fig.9), which contained ¹¹⁾ copper coins of 12th century, is a late archaic shape, but in its technique it reminds the household pottery of 12th and 13th centuries. It is of red clay, it has well-fired thin walls and ~~has~~ ~~and~~ incised decoration produced in a mechanical way.

Some amphoroid stannoi have some marks on the bottom, others on ~~the~~ shoulder or neck. (fig.8: 12-15).

x x x

Concerning the amphoras of 9th - 10th centuries we saw that they undergone ~~important~~ ^{important} changes, marked well especially in the lower part of the body, which becomes narrower. During the second half of 10th and the beginnings of 11th centuries, the amphoras gain a regular piriform shape. This ~~form~~^{shape} is preserved

(255) through the 11th century, but there is an evolution of neck and handles. The neck is becoming narrower and longer and the mouth is becoming broader, ^{the rim} everted in a broad flat ring, which is usually rounded. The handles become flat and broad, they rise ~~themselves~~ above the lip and then return low towards the shoulder.¹²⁾ Parts of such amphoras were found in Pliska (fig. 10)¹³⁾ and Silistra.¹⁴⁾ They are known also from Dinogetia, where they are dated in the 1st half of 11th century.²⁾ Fragments of such amphoras ~~were~~ usually found in the Slavonic level of Sarkel, dating from 10th-11th centuries,³⁾ and also in the Dnjepr area.⁴⁾ Most of the amphoras of this type were found in Constantinople in the quarter of Mangans; they are dated in 10th and 11th centuries.⁵⁾ They were most popular in ~~12th~~ 11th century.⁶⁾

Very near to these amphoras are two others, found in the sea near Sozopol (fig. 11)⁷⁾ - they are made of pink clay. The body is finely grooved, the neck high, the handles of elliptical section are attached to the lip, then they are rising ~~high~~ over its level and then return straightly to the shoulder. The closest parallels come from a hut in Dinogetia and are dated in the second half of 11th century.¹⁾ This type is also known from southern Russia,²⁾ where it meets ~~meets~~ another type of amphora dated in 11th - 12th centuries. As it ~~comes~~ in other parts of the Black Sea region from the 11th-12th centuries and in our country it was ~~never~~ ^{either} found with the earlier material of 10th century, nor with any later, e.g. from 13th century, we may date it in 11th - 12th centuries B.C. It seems that these amphoras represent the end of development of mediaeval piriform amphoras.

We cannot accept the opinion of A.L. Jakobson, who means that the piriform amphoras with flat ~~handles~~ ^{handles} (ill. on fig. 10) is a transitional type, from which the broad, almost globular amphoras,³⁾ like the amphora from Nesebar (fig. 12) have developed. We do not believe that the broadly vaulted amphoras of little size that were found in the upper levels of Chersonesos, Eski-Kermen and Sarkel and date from the boundary between the 12th and 13th centuries, partly from the 14th,⁴⁾ ~~which~~ are in their shape ~~not far from~~ near to the amphoras of 10th century with broad ~~high~~ ^{high} body, very short neck and bow-like handles, attached to the rim, from which the piriform amphoras started. ~~xxxxxxx with x amphora~~ ^{their evolution} The same can be said about the amphora found in the church of Pantokrator in Nesebar (fig. 12),⁶⁾ which closely resembles those from southern Russia. Even this Bulgarian amphora has a broad, spherical-biconical body (height 55-57 cm), it is decorated by narrow slight

(250) grooves. The ~~body~~ neck is very short, with a lip ring; the handles high, bow-shaped, attached to the mouth and low on the shoulder, of almost circular section. Another amphora from Nesebar (fig.13)¹⁾ is a transitional type between ~~between~~ these of the 10th century and those from Nesebar of 12th-13th centuries. Its small dimensions, general outline and the decoration consisting of rounded flutes come near to the 10th century samples. Flat, broad, high-looped handles attached to the rim of very short neck connects this amphora with the amphora from the Pantokrator church. This amphora is very similar to a piece from the Kobjanovsko gradiste (Kobjanovo hill-fort) in North Caucasus, dated by associated finds in 11th century,²⁾ and also ^{to amphora} ~~one amphora~~ from Dinogetia which dates from 11th-12th centuries.³⁾ Another similar amphora ~~was found~~ was found in Eski-Kermen and is dated by the coins in 12th-13th centuries.⁴⁾

259 An amphoroid stamnos from Trgovishte (fig.12 14), full of 12th century coins,⁵⁾ must be added to the ^{series of} 12th - 13th century amphoras. Against the amphoroid stamnos from Enino, distr. of Kazanlak, this is of orange-red clay, the body is oval (height 28,2 cm, dm. of the body 18 cm), ^{it has} high narrow neck and two flat handles attached below the mouth, where they form a ring around the neck. This vessel of relatively little dimensions was apparently made for a household use, as well as other amphoroid stamnoi. A similar vessel was found in Dinogetia.¹⁾

Before ending the discussion of 10th-12th century amphoras we may add still one amphoroid vessel from Dimitrovo (Pernik) (fig.15).²⁾ It is almost cylindrical, with everted lip and two flat handles. The whole body is covered by slight, hardly visible rounded flutes. It is made of orange-red clay (height 34,5 cm, dm. of the bottom 12 cm). This amphoroid vessel was found with two jugs, apparently 11th-12th century vessels and with iron implements in a fort, fortified in 11th century by Kraker. It shows that even this vessel may be dated in 11th-12th centuries.

The impression that during 12th-13th centuries amphoras have little variations and are only rare, is correct. During the 14th century the amphoras disappear, their place take ^{over} other vessels, both for transports and storing. It is quite probable that the amphoras disappear with the Turkish occupation, there could be used instead of them.

260 Actually, we find also ^{some} from the time after the Turkish occupation some vessels resembling amphoras. For ex., ~~a vessels of similar kind~~ ^{this kind} were found in a Turkish level of 16th - 17th centuries ~~in~~ in the centre of Sophia on a ground of "Ministry of heavy machinery" (fig.16).¹⁾ It is, actually, a shape mixed of amphora, stamnos and jug; only the two handles resemble an amphora.

We do not think that this article is an exhaustive study of all the types of

(260) mediaeval amphoras existing in our country, but we hope to be able to ^{continue} ~~finish~~ this work later. The purpose of this ~~article~~ ~~was~~ ~~the~~ publication of Bulgarian mediaeval amphoras was to bring attention to the use and distribution of this type of vessel in the western part of the Black Sea area, which may also help to date the ^amediaeval layers/levels.

BULGARIA. MEDIAEVAL AMPHORAS

198